

Predodžbe Hrvatske u domoljubnoj lirici Augusta Šenoe i Antuna Gustava Matoša

Jarebić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:682003>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-12**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i
književnost

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti; smjer: nastavnički
(jednopedmetni)

Ivana Jarebić

**Predodžbe Hrvatske u domoljubnoj lirici Augusta
Šenoe i Antuna Gustava Matoša**

Diplomski rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti; smjer: nastavnički
(jednopedmetni)

Predodžbe Hrvatske u domoljubnoj lirici Augusta Šenoe
i Antuna Gustava Matoša

Diplomski rad

Student/ica:

Ivana Jarebić

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. sc. Kornelija Kuvač – Levačić

Zadar, 2017.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Ivana Jarebić**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Predodžbe Hrvatske u domoljubnoj lirici Augusta Šenoe i Antuna Gustava Matoša** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 18. siječanj 2017.

SADRŽAJ:

UVOD	8
1. IMAGOLOŠKI PRISTUP KNJIŽEVNOM TEKSTU.....	11
1.1. TEMELJNI IMAGOLOŠKI POJMOVI I POSTAVKE	11
1.2. POJAM IMAGEMA	14
2. KNJIŽEVNOPOVIJESNI OKVIR ŠENOINA I MATOŠEVA STVARANJA	16
3. ŠENOINO I MATOŠEVO POIMANJE NACIJE	19
3.1. POJAM NACIJE IZ IMAGOLOŠKE PERSPEKTIVE	19
3.2. NASTANAK HRVATSKOG MODERNOG IDENTITETA	19
3.3. ŠENOA KAO PREDSTAVNIK IMAGINARIJA UTOPIJSKOG JUGOSLAVENSTVA	20
3.4. MATOŠ KAO PREDSTAVNIK IMAGINARIJA NOSTALGIČNOG HRVATSTVA	21
4. PREDODŽBE HRVATSKE U DOMOLJUBNOJ LIRICI AUGUSTA ŠENOE.....	22
4.1. O ŠENOINOJ DOMOLJUBNOJ LIRICI	22
4.2. PREDODŽBE HRVATSKE KAO ODRAZ POVIJESNIH ZBIVANJA.....	24
4.3. PREDODŽBE HRVATSKE KAO ZAVIČAJNOG PEJZAŽA	36
4.4. PREDODŽBE HRVATSKE KAO ŽENE	45
5. PREDODŽBE HRVATSKE U DOMOLJUBNOJ LIRICI ANTUNA GUSTAVA MATOŠA	51
5.1. MATOŠEVA DOMOLJUBNA LIRIKA	51

5.2. PREDODŽBE HRVATSKE KAO ZAVIČAJNOG PEJZAŽA	52
5.3. PREDODŽBE HRVATSKE KAO ŽENE	57
5.4. PREDODŽBE HRVATSKE KAO ODRAZ POVIJESNIH ZBIVANJA.....	61
6. ZAKLJUČAK.....	66
7. LITERATURA	69

UVOD

U radu ćemo se baviti istraživanjem Šenoinih i Matoševih autopredodžaba Hrvatske u korpusu njihove domoljubne lirike, oslanjajući se na postavke imagologije kao suvremene književnoteorijske discipline, budući da one pridonose boljem razumijevanju Šenoinih i Matoševih autopredodžaba, osobito kod suvremenog čitatelja. Nastojat ćemo doći do odgovora koliko Šenoa i Matoš ostaju u okviru stereotipnih predodžaba vlastite domovine, a koliko se, zahvaljujući svojoj poetskoj invenciji u tvorbi imagama, od njih odmiču. To je ujedno i glavni cilj ovoga rada.

Nakon što ćemo u prvome poglavlju definirati imagologiju kao relativno novu književnoteorijsku disciplinu, prikazat ćemo i temeljne imagološke pojmove i postavke, osobito one koji su značajni za ovaj rad. Riječ je o pojmovima i postavkama koje se odnose na pitanje autopredodžaba. To ćemo obraditi služeći se knjigom *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju* iz 2009. godine, koja okuplja znanstvene radove autora Davora Dukića, Borisa Blažine, Zrinke Blažević, Lahorke Plejić Poje te Ivane Brković. Služeći se tom knjigom i to osobito člankom Joepa Leerssena „Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled“ objavljenog u navedenoj knjizi, obradit ćemo pojam imagama te ćemo unutar samog pojma istraživati predodžbe, odnosno imageme Hrvatske u Šenoinoj i Matoševoj domoljubnoj lirici. Cilj je doći do odgovora kako oni tvore imageme i koji je krajnji cilj koji njima, više ili manje uspješno, postižu.

U drugom poglavlju, pod naslovom Književnopovijesni okvir Šenoina i Matoševa stvaranja i razvoj hrvatske domoljubne lirike donosimo pregled hrvatske rodoljubne lirike oslanjajući se na predgovor autora Božidara Petrača unutar knjige *Mila si nam ti jedina: hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas* iz 1998. godine. Suautori navedene knjige su Vinko Brešić, Stjepan Damjanović i Josip Bratulić, a knjiga je odabrana jer najpreglednije prikazuje hrvatsko rodoljubno lirsko stvaralaštvo, što nam omogućava bolje shvaćanje i smještanje Šenoinog i Matoševog rodoljubnog pjesništva u književnopovijesni kontekst. Također ćemo prikazati i političke okolnosti Šenoinog i Matoševog stvaralačkog vremena te koji su književni trendovi tada bili na snazi. Dat ćemo uvid u onodobne političke ideologije te objasniti kojoj je bio bliži Šenoa, a kojoj Matoš, što nam je važno za bolje razumijevanje njihovih nacionalnih imagama. Iz ovog poglavlja će nam biti jasno koji su nacionalni imagemi bili prisutni u domoljubnoj poeziji prije Šenoa i Matoša. U radu ćemo analizirati koliko predmetni autori ostaju u okvirima prijašnjih imagama, a koliko su

inovativni u stvaranju vlastitih. Knjige autora Milorada Živančevića i Ive Frangeša *Povijest hrvatske književnosti 4, Ilirizam, Realizam* (1975.), Zorana Kravara i Dubravke Oraić-Tolić *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša* (1996.) te Jure Kaštelana pod naslovom *Studije, ogledi* (2000.) će nam također pomoći u objašnjavanju književnopovijesnog konteksta Šenoina i Matoševa djelovanja.

U trećem poglavlju, koje nosi naslov Šenoino i Matoševo poimanje nacije, objasniti ćemo imagološke definicije nacije i nacionalnog identiteta oslanjajući se na istraživanja Dubravke Oraić-Tolić iz članka „Hrvatski kulturni stereotipi: Diseminacija nacije“ u knjizi *Kulturni stereotipi: Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima* (2006.). U tom je članku Oraić-Tolić navela da, govoreći o predodžbi hrvatskoga nacionalnoga imaginarija, razlikujemo dvije struje- imaginarij utopijskog jugoslavenstva te imaginarij nostalgичnog hrvatstva. Šenou smješta u prvi, a Matoša u drugi imaginarij. U radu će se to detaljno pojasniti i slijediti u analizi pa će, s obzirom na tu spoznaju, teći će i daljnji tijek samoga rada.

U četvrtom poglavlju, pod naslovom Predodžbe Hrvatske u domoljubnoj lirici Augusta Šenoae najprije ćemo prikazati temeljne postavke Šenoine domoljubne lirike, zatim njegove autopredodžbe Hrvatske i to kao odraz povijesnih zbivanja, u korpusu koji će činiti sljedeće pjesme: Hrvatskome sinu (*Naše gore list*, 1863.), Na Ozlju gradu (*Vijenac*, 1872.), Hrvatska pjesma (*Vijenac*, 1873.), Budi svoj (*Vijenac*, 1874.) i Pjev hrvatskih đaka (*Vijenac*, 1874.). Potom, autopredodžbe Hrvatske kao zavičajnog pejzaža, u korpusu sljedećih pjesama: Kalifornijsko vino – hrvatsko zlato (*Naše gore list*, 1862.), Zagreb (*Naše gore list*, 1864.), Zagrebu (*Vijenac*, 1872.) i Pozdrav Dubrovniku (*Vijenac i Obzor*, 1875.). Nadalje, slijedi autopredodžba Hrvatske kao žene, u sljedećim pjesmama: Hrvatskome sinu (*Naše gore list*, 1863.), Pjev hrvatskih đaka (*Vijenac*, 1874.) i Tri riječi (*Smilje*, 1876.). Obilježja Šenoine domoljubne lirike detaljnije će nam pojasniti studija Antuna Barca, *Šenoa* iz 1926. godine te knjige Dubravka Jelčića *Književni lik Augusta Šenoae* (1969.), *August Šenoa u očima kritike: izabrane prosudbe* (1983.) te *Šenoa* (1984.).

U petom poglavlju, pod naslovom Predodžbe Hrvatske u domoljubnoj lirici Antuna Gustava Matoša istaknut ćemo obilježja Matoševe domoljubne lirike, služeći se knjigom Mladena Dorkina *Lirika na razmeđu stoljeća* iz 1996. godine. Njegove ćemo autopredodžbe u istom poglavlju donijeti kroz motive zavičajnog pejzaža, u pjesmama: Domovini iz tuđine (*Posthumno*, 1894.), Kod kuće (izvan *Knjige pjesama*, 1905.), U travi (*Knjiga pjesama*, 1909.), Tuga vidika (*Posthumno*, 1914.). Sljedeći motiv je motiv Hrvatske kao žene, u korpusu pjesama: Pri svetom kralju (*Knjiga pjesama*, 1909.), 1909. (*Knjiga pjesama*, 1909.)

i Gospa Marija (*Posthumno*, 1923.). Također, donosimo autopredodžbu Hrvatske kao odraz povijesnih zbivanja, u sljedećim pjesmama: 19. svibnja, 1907. (*Knjiga pjesama*, 1907.), Per pedes apostolorum (*Knjiga pjesama*, 1907.), Stara pjesma (*Knjiga pjesama*, 1909.), Grički dijalog (izvan *Knjige pjesama*, 1909.), Pri svetom kralju (*Knjiga pjesama*, 1910.), Epitaf bez trofeja (izvan *Knjige pjesama*, 1911.) i Čuvar (izvan *Knjige pjesama*, 1913.). U analizi autopredodžaba najviše će nam pomoći knjiga *Čitanja Matoša* (2013.) autorice Dubravke Oraić-Tolić.

Nakon provedenog istraživanja zaključit ćemo kako nam prepoznavanje nacionalnog imagama u Šenoinoj i Matoševoj domoljubnoj lirici služi u iščitavanju ideologijskog diskursa tih pjesama, što je i jedan od ciljeva ovoga rada. Cilj je također i doći do odgovora ponavljaju li se kod Matoša neke predodžbe, odnosno imagemi prisutni u Šenoinim pjesmama ili se neki možda suprotno ostvaruju te kakav učinak postižu Šenoa i Matoš tvorbom tih imagama. Doći ćemo i do odgovora što je bio cilj stereotipizirajućih iskaza kod Šenoae, a što kod Matoša te istražiti hrvatski nacionalni imagem u njegovoj podvojenosti između hrvatstva i jugoslavenstva, a na temelju karakterističnih predodžaba koje se mogu naći u predmetnim tekstovima.

1. IMAGOLOŠKI PRISTUP KNJIŽEVNOME TEKSTU

Termin imagologija preuzet je iz francuske etnopsihologije¹ i kao takav prihvaćen je u mnogim europskim znanostima o književnosti. Termin je sastavljen od latinske riječi *imago*, što znači slika, predodžba, misao; i grčke riječi *logos*, što znači govor, riječ, pojam, misao, razum, a označava posebnu granu komparativne književnosti koja se bavi proučavanjem književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe). Imagologija je započela svoj razvoj krajem šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Termin imagologije povezuje se uz književne i komparatističke attribute; književni upućuju na beletristiku, a komparatistički na nadnacionalno usmjeren istraživački interes. Važno je naglasiti da imagologija označava prije svega istraživanje nacionalnih predodžaba u književnosti.²

1.1. Temeljni imagološki pojmovi i postavke

Nastanak i povijesni razvoj imagologije počinje s uglednim francuskim komparatistom *Marius-Françoisom* Guyardom, kako ističe Davor Dukić. Guyard je novu disciplinu želio afirmirati usprkos protivljenjima komparatista poput Renéa Welleka, koji je smatrao da imagologija prelazi granice nadležnosti komparativne književnosti. Godine 1951. Guyard među prvima piše o proučavanju predodžbi o stranim zemljama u književnosti. On se pita kako odrediti reprezentativnu građu za rekonstrukciju bitnih obilježja neke nacije, odnosno nacionalne književnosti, svjestan da su predodžbe o narodima izrazito subjektivne, bilo da ih stvara pojedinac ili grupa³. Pojava imagologije predstavlja dio širih zbivanja u društvenim znanostima. Šezdesetih godina 20. stoljeća strogim formalističkim, imanentnim pristupima počinju konkurirati pristupi sa socijalnom i historijskom komponentom. Autor teksta koji se smatra programskim tekstom književne imagologije jest Hugo Dyserinck, osnivač Aachenske škole imagološke misli (1965.-1992.), a temelji ove škole su teza da nacija nije prirodno zadana te shvaćanje predodžaba o sebi i drugima kao diskurzivnih tvorevina. Kako bi se navedene predodžbe uspješno istražile, potrebno je iz književnosti ući u društveno-povijesni kontekst, za što je pak potreban nadnacionalan pristup. Društvena funkcija

¹Etnopsihologija je termin preuzet iz grčkog, a označava proučavanje psihologije narodnih ili plemenskih zajednica. U: Klaić, B., *Rječnik stranih riječi*, 2004., str. 397.

²Prema: Dukić, D. Predgovor: O imagologiji. u: *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*, 2009., str. 5. Op.a.: U razradi teme ovog poglavlja, osobito u objašnjavanju temeljnih imagoloških pojmova i postavki najvećim dijelom prenosimo podatke iz navedenog predgovora Davora Dukića zbog njegove izuzetne preglednosti ali i relevantnosti za obradu ove teme.

³Isto, str. 23.

imagologije trebala bi doprinijeti boljem međusobnom razumijevanju europskih naroda što je nesumnjivo vezano uz ideje europske integracije⁴.

Prema tekstu Huga Dyserincka „O problemu images i mirages i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti“⁵(1966.), utemeljena je književna komparatistička imagologija. Dyserinck doduše revitalizira francuske ideje uz uvažavanje opomena vezanih uz prijenos istraživačkih interesa u neknjiževna područja. Godine 1967., u Aachenu, pri Filozofskom fakultetu, pokrenut je studij komparativne književnosti, a iz njega su kasnije proizašla imena koja čine Aachensku imagološku školu. Polazna postavka Aachenske škole određuje imagologiju kao granu komparativne književnosti koja istražuje predodžbe o stranim narodima i prostorima, a nazivaju ih heteropredodžbama te o vlastitom narodu i prostoru, autopredodžbama. Istraživačka se građa s vremenom širila pa je tako prešla na publicistiku, memoare, historiografiju, čak i na film. I danas se nastoji proniknuti u tajnu nastanka heteropredodžaba i autopredodžaba, njihova nastanka te mehanizme njihova širenja, mijenjanja i zamiranja. Istraživački pristup heteropredodžbama i autopredodžbama treba biti nadnacionalan⁶.

Hugo Dyserinck svoju je temeljnu postavku (images/mirages⁷) podupro trima uvidima o važnosti predodžbi o zemljama i narodima. Predodžbe se promatraju:

- 1) kao istaknut dio tematskog svijeta nekih fikcionalnih književnih djela koja i pri interpretaciji zahtijevaju pozornost;*
- 2) kao intersubjektivne vrijednosti, prisutne u javnom mnijenju neke nacionalne kulture u određenom periodu;*
- 3) kao nekritički ideološki balast koji često ulazi u književnoznanstveni i književnokritički diskurs⁸.*

Prva i druga točka tiču se samo lijepe književnosti, a treća točka odnosi se na njezinu kritičku obradu. Dyserinck ističe i njihovu podatnost istraživačkim interesima drugih

⁴Prema: Blažina, B., Uvod u imagologiju. Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju. Priredili Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, broj 42., 2010., str. 474.

⁵Dyserinck, H., O problemu *images* i *mirages* i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti, u: Dukić, D., nav.dj., str. 23-35.

⁶Prema: Dukić, D., nav.dj., str. 8-9.

⁷Francuski izrazi *image* (slika) i *mirage* (opsjena, varka, iluzija, lažna slika, iskrivljena slika) u Dyserinckovom su tekstu u izvornom obliku i navodnim znakovima, a razlog leži u činjenici da se termin *mirage* zbog neželjenih negativnih konotacija nije ustalio u kasnijoj imagološkoj literaturi. Dyserinckova će sintagma *image- und-mirage* već godinu dana nakon objavljivanja ovog teksta biti zamijenjena kasnije općeprihvaćenim terminom *imagologija*. Dyserinck, H. O problemu images i mirages i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti, u: Dukić, D., nav. dj., str. 23.

⁸Dukić, D., nav.dj., str.12.

disciplina, prije svega socijalne psihologije. „Ne analiziraju se samo heteropredodžbe i autopredodžbe jedne kulture, nego se recipročno ispituju predodžbe dviju ili više kultura koje ulaze u međusobni odnos“⁹.

Sva tri aspekta predodžaba Hrvatske analizirat ćemo u domoljubnoj poeziji Augusta Šenoje i Antuna Gustava Matoša u nadolazećim poglavljima. Govorit ćemo o autopredodžbama nacionalnog u predmetnom korpusu, naslanjajući se na postavke Joepa Leersena u radu „Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled“¹⁰. Članak se bavi pojmom nacionalnog karaktera i njegovim oblikovanjem u književnosti i utjecajem na književnu praksu. Prema imagološkim uvidima, nacionalno mišljenje, kao jedna od najprodornijih i najotpornijih kulturnih ideologija, trebalo bi se kritički i sustavno istraživati u svojim književnim manifestacijama. Leerssen predlaže da se nacionalna stereotipizacija istražuje na dubljoj razini

(...) kao obrazac janusovskih imagera, stereotipnih shema obilježenih njima svojstvenom podvojenošću temperamenta, koji se uz to mogu konkretizirati na različite načine. Na temelju tih uvida jamačno je moguće pomaknuti se s tekstne analize i intertekstualnog inventara prema pragmatičkom/ retoričkom istraživanju nacionalnih karakterizacija i nacionalnih stereotipizacija uzimajući u obzir funkciju čitateljske publike teksta. Ta težnja (tj. pristupanje dinamici nacionalnog stereotipiziranja kao povijesnoj praksi orijentiranoj na čitateljstvo, a ne kao tekstnom obilježju), pobuđuje svojevrsni izazov, ponajviše se usmjerujući na hermeneutičku i/ ili povijesnu distancu između podrijetla teksta i njegove publike¹¹.

Leerssen također navodi da je pitanje identiteta, bilo kulturnog, nacionalnog ili etičkog, osobito uočljivo na području književnosti koja, kao grana umjetnosti, oblikuje društvenu svijest i predstavlja kulturni identitet. Problematika nacionalnog identiteta uočljiva je u karakterizaciji likova, koji su često prikazani prema stereotipima na nacionalnoj osnovi, dok u svjetskoj književnosti kategorija nacionalnosti zauzima najviši klasifikacijski status. Isti autor naglašava da je znanost o književnosti više obraćala pozornost na estetsku funkciju i poetičke aspekte književnih tekstova, nego na ulogu književnosti u nacionalnom

⁹ Blažina, B., nav. dj., str. 474.

¹⁰ Leerssen, J., Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled, u: Dukić, D., nav. dj., str. 99-119.

¹¹ Isto, str. 99. Op.a.: U ovom poglavlju najvećim dijelom prenosimo podatke iz Leerssenova članka jer su izuzetno relevantni za ovo istraživanje.

stereotipiziranju ili ulogu takve stereotipizacije u književnosti¹². Međutim, politički razvoj događaja posljednjih dvadeset godina, koji uključuje jačanje politike identiteta, dao je novi poticaj istraživanjima konstrukata nacionalnog identiteta i stereotipa¹³. Upravo iz tog razloga važna su imagološka istraživanja koja se bave proučavanjem kulturne razlike i nacionalnog identiteta u književnom pogledu¹⁴. Ove spoznaje su nam važne jer će nam suvremena čitanja Šenoinih i Matoševih tekstova iz ovoga rada otkriti koja su to obilježja nacionalnog identiteta tvorena u njihovom lirskom književnom opusu, a poznato nam je od prije da se stereotipizirajući iskazi u sklopu njihova nacionalnog imaginarija održavaju i danas među čitateljskom publikom. Budući da ćemo se u daljnjem tijeku rada baviti Šenoninim i Matoševim predodžbama, odnosno imagemima Hrvatske, važno je pojasniti značenje tog imagološkog pojma.

1.2. Pojam imagama

Prema Joepu Leerssensu, raznolike nacionalne karakterizacije pridane u različitim europskim nacijama i zemljama pokazuju se veoma promjenjivima s obzirom na kontekst, povijesni trenutak ili na diskurzivni ustroj. U skladu s tim, Leerssen na različitim primjerima prikazuje kako su protjecanjem vremena predodžbe o različitim nacijama podložne znatnim oscilacijama i promjenama. Pri tome stare se predodžbe ne poništavaju novim pojavama, nego su samo privremeno smijenjene s dužnosti. Ostaju podsvjesno prisutne u društvenom diskursu i uvijek se mogu ponovno aktivirati ukaže li se prilika¹⁵. Postoje i razlozi zašto je tomu tako. S vremenom kad se općeprihvaćeni stereotipi počnu smatrati neprikladnima, oni se time što uzrokuju nastanak svojih suprotnosti, ne odbacuju se potpuno niti se zaboravljaju. Kad su jednom takvi stereotipi formirani, oni preko tekstova u kojima su formulirani, ostaju u optjecaju još dugo nakon što nestanu okolnosti njihova nastanka; tekstovi postoje da se čitaju i održavat će imaginarij dok god nalaze čitatelje¹⁶. Raspoloživ diskurs koji se odnosi na karakter određene nacije naginje snažnom proturječju. Prema Leerssensu, Francuzi su, ili kartezijski racionalisti, ili su strastveni i osjećajni sangvinici. Šveđani su suicidalno melankolični, ili su racionalno i seksualno oprezni. Nizozemci su, ili nepokolebljivi individualisti u obrani vlastite slobode ili susitničavi moralisti, zadržavajući strogu društvenu kontrolu pomoću ustaljenih obrazaca ponašanja. Stoga možemo zaključiti da se većina nacionalnih predodžbi u svim svojim proturječnim manifestacijama može svesti na ono što

¹²Isto, str. 100.

¹³Isto, str. 100.

¹⁴Isto, str. 101.

¹⁵Isto, str. 109.

¹⁶Isto, str. 110.

Leerssen naziva imagem, odnosno „otisak“ koji leži u temelju raznolikih, konkretnih, pojedinih aktualizacija koje se mogu susresti u tekstu¹⁷.

On također napominje da su imagemi u pravilu obilježeni njima svojstvenim ambivalentnim polaritetom. „Imagem čini širina opsega diskurzivno uspostavljenih karakternih osobina u pogledu određene nacionalnosti i poprimit će oblik osnovnog klišea koji vrijedi praktički za sve nacije: 'nacija X je nacija kontrasta'“¹⁸. Tako bi, primjerice,

*(...) imagem Irske bio onaj neracionalne uskipjelosti (u sentimentalnim pjesmama ili u bezumnoj agresiji), a Njemačke onaj sklonosti sustavnim apstrakcijama (u obliku metafizičkih sustava ili u organizacijskoj učinkovitosti). Nacionalni imagemi definirani su svojom janusovskom podvojenošću i proturječnom prirodom. Oni određuju polaritet unutar kojeg se kreće određeni nacionalni karakter*¹⁹.

Kao posljedica njihova podvojena polariteta, njihove različite manifestacije (nacionalne predodžbe poput onih s kojima se stvarno susrećemo) u velikoj su mjeri otporne na povijesno zastarjevanje. Kada stereotip o nekoj naciji prestane nailaziti na odobravanje publike, aktivirat će se suprotni pol istoga stereotipa. To je jedan od razloga zašto je iskaz nacionalnih klišea posebno prikladan za ironijski trop²⁰. Ironija priziva dvosmislenosti koje pristaju proturjećnoj prirodi imagema²¹. Stoga ćemo u ovom radu kroz domoljubnu poeziju Augusta Šenoae i Antuna Gustava Matoša istražiti hrvatski nacionalni imagem u njegovoj podvojenosti između hrvatstva i jugoslavenstva, a na temelju karakterističnih predodžaba koje se mogu pronaći u predmetnim tekstovima.

Autopredodžbe Augusta Šenoae i Antuna Gustava Matoša detaljnije ćemo obraditi s književnog i društveno-povijesnog aspekta, na koji ćemo se u daljnjem tijeku rada osvrnuti kako bismo dobili što širi uvid u nacionalne stereotipe kojima su se oni služili u svojoj domoljubnoj lirici koristeći se Leerssenovim postavkama.

¹⁷Isto, str. 110.

¹⁸Isto, str. 110.

¹⁹Isto, str. 110.

²⁰Isto, str. 110-111.

²¹Isto, str. 111.

2. KNJIŽEVNOPOVIJESNI OKVIR ŠENOINA I MATOŠEVA STVARANJA I RAZVOJ HRVATSKE DOMOLJUBNE LIRIKE

Kako bismo objasnili podvojenost hrvatskoga nacionalnog imagama, prikazat ćemo ukratko književnopovijesni okvir stvaranja dvojice hrvatskih književnika čiji opus obrađujemo u ovom radu.

August je Šenoa, jednako kao i Antun Gustav Matoš, poznat po tome što je uvijek znao zauzeti značajan stav o pojavama u društvenome i političkom životu. Obojica su nastojali održati nacionalni duh i svojom književnošću služiti buđenju nacionalne svijesti, što je bilo izuzetno značajno u vremenu njihova djelovanja. Tadašnji događaji bili su veoma turbulentni pa ih valja kratko istaknuti jer su bitni za razumijevanje važnosti djelovanja njihove domoljubne lirike na čitateljsku publiku. Kako piše Jure Kaštelan u svojoj knjizi *Studije, ogledi* iz 2000. godine, nositelj hrvatske politike nakon zabrane ilirskoga imena 1843. postaje Narodna stranka, i upravo te 1843. Ivan Kukuljević Sakcinski progovara u Saboru hrvatskim jezikom. Tri godine kasnije materinska riječ pobjeđuje i hrvatski jezik dobiva uzvišeno mjesto priznanjem u Saboru²². Kaštelan potom navodi kako su nakon 1848. uslijedili revolucionarni događaji koji su uzdrmali Monarhiju te se po prvi put javlja komunistički manifest kao nova koncepcija. Hrvatska politika u to je vrijeme na prekretnici između Beča i Pešte²³.

Javljaju se tri struje u Narodnoj stranci: unionisti za Mađare protiv Beča, samostalna stranka za Beč i federalisti za suradnju jugoslavenskih naroda i taktiziranje s Bečem. Nijedna od tih stranaka nije imala osobitu potporu u narodu²⁴.

Radikalnu promjenu donose u svom političkom programu Ante Starčević i Eugen Kvaternik, osnivači Stranke prava, čija glavna zadaća je isticanje povijesnog i narodnog prava Hrvatske za samostalnom državom²⁵.

Za toga vremena u Dalmaciji i Istri također dolazi do buđenja nacionalne svijesti. Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine, Hrvatska dobiva Sabor i bana, ali je ipak ostala pod upravom Pešte, na što 1871. godine Eugen Kvaternik reagira bunom. Narodna stranka na čelu s banom Ivanom Mažuranićem, koja je na vlasti bila od 1873. do 1880., pokornički se odnosila prema Pešti. Stoga u Hrvatskoj rastu nemiri i pobune, a Mažuranić

²²Prema: Kaštelan, J. *Studije, ogledi*, 2000., str. 31-32.

²³Isto, str. 33.

²⁴Marjanović. M., *Savremena Hrvatska*, 1913., str. 190-247. Cit. u: Kaštelan, J., *Studije i ogledi*, str. 33.

²⁵Skerlić, J., *Eseji o srpsko-hrvatskom pitanju*, 1918. Cit. u: Kaštelan, J., isto, str. 34.

gubi povjerenje naroda i njegov nasljednik postaje Ladislav Pejačević. Narodna stranka još se neko vrijeme zadržala na političkoj sceni, a potom je potpuno istiskuje režim Khuena Hedervaryja (1883.- 1903.). Ta politička situacija dovodi Hrvatsku do potpune iscrpljenosti mađarizacijom²⁶. Razdoblje od godine 1865. ili 1868. do 1880., odnosno do Šenoine smrti 1881., u književnosti se naziva protorealizmom ili Šenoimim dobom²⁷. On je tada stvorio svoje povijesne romane poput *Zlatarovog zlata*, *Seljačke bune*, *Diogenesa*, *Čuvaj se senjske ruke*... U svojim lirsko-epskim ostvarenjima Šenoa je zagovarao program Strossmayera, po političkom svjetonazoru narodnjaka. Budući da je smatrao da se sloboda može postići jedino prosvjećivanjem i ekomomskim osamostaljivanjem, Strossmayer je sav novac svoje biskupije ulagao u svrhu ideje da Hrvatsku učini privlačnom za sve južne Slavene²⁸. Želio je graditi kulturne ustanove koje će u doba turbulentnih političkih zbivanja biti (...) „svjetionik uljuđenosti na Balkanu“²⁹. Bio je inspiriran političkim i kulturnim uzletom mlade Italije pa je stoga želio i Hrvatsku pretvoriti u (...), „južnoslavensku Toskanu“³⁰. „Zato je 1861. predložio osnivanje Jugoslavenske akademije, Jugoslavenskog sveučilišta i Jugoslavenskog kazališta“³¹. Prema riječima Frangeša, cilj mu je bio Gajevu ilirsku baštinu obnoviti pod novim imenom i to isključivo kulturnim sredstvima. Njegova je misija bila osnažiti tu kulturnu politiku pa je stoga pomagao mnoge perspektivne mlade ljude, među kojima je bio i Šenoa³².

Period od 1895. do 1914. godine u književnosti je poznat kao moderna čiji je značajni predstavnik Antun Gustav Matoš. Matoš je bio blizak Starčeviću pravaštvu, ali je imao razumijevanja za Strossmayerovu nacionalnu politiku, osobito za njezine kulturne programe. Od ključnih Starčevićevih ideja, nije podržavao poricanje srpstva kao samostalnoga nacionalnoga entiteta, ali ipak nije vjerovao u južnoslavensku ideju koja bi mogla riješiti hrvatske političke probleme. Nije bio srbofob, ali je znao da Srbi žele zaposjesti hrvatski teritorij i prisvojiti ga sebi, te da se Hrvati moraju boriti za svoju slobodu³³.

Domoljubna je poezija uvijek bila važna za jačanje hrvatskoga nacionalnog duha jer su Hrvati kroz povijest naučili što znači gubitak životnog prostora i prava na vlastiti jezik. Ta je poezija bila medij prenošenja ideja o potrebi stvaranja samostalne države i slobodnoga života u njoj. Značaj domoljubne poezije jest u tome što u njoj prepoznajemo živu nacionalnu

²⁶Prema: Kaštelan, J., isto, str. 34-35.

²⁷Prema: Živančević, M., Frangeš, I., nav. dj., str. 244.

²⁸Prema: Frangeš, I., Živančević, M., *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 4*, 1975, str. 261.

²⁹Isto, str. 261.

³⁰Isto, str. 261.

³¹Isto, str. 261.

³²Isto, str. 261.

³³Prema: Oraić- Tolić, D., Kravar Z., *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*, 1996., str. 9.

svijest, odnosno postupke njezina književnog konstruiranja, kao važnog elementa tvorbe i prenošenja nacionalnog imagama. Pavao Štoos je u Kipu domovine u početku leta 1831. prikazao Hrvatsku u liku žalosne, zapuštene žene, dakle predodžbom koju će mnogi hrvatski pjesnici kasnije koristiti iz osjećaja nemoći, ali i opomene³⁴. Ponekad nam se čini da su neke rodoljubne pjesme neodržive u duhu današnjeg vremena te je stoga predodžbe domovine u njima važno čitati, kako to i imagologija nalaže, u kontekstu vremena njihova nastanka³⁵. U Štoosovoj su pjesmi prisutne povijesne slike, to jest predodžbe domovine, dok su u Mihanovićevoj pjesmi Horvatska domovina prisutne predodžbe ljepote hrvatskog krajolika, ali i jedinstva naroda koji živi na njezinom tlu, kao i predodžbe junaštva puka koji je spreman dati život za svoju domovinu³⁶. Takve predodžbe prisutne su i u budničarskim pjesmama Gaja, Nemčića, Demetra, Harambašića. Ti stereotipizirajući iskazi o ljepoti domovine i junaštvu njezina puka za cilj su imali promicanje nacionalne svijesti³⁷. Pomak se događa u Kranjčevićevoj domoljubnoj lirici jer (...) „on nacionalno približava univerzalnome“³⁸ i tako tvori nacionalni imaginarij. Tako u pjesmi Moj dom imagem doma označava domovinu, ali domovinu kao unutarnju toplinu i ljudsko srce. Predodžbe povijesnih zbivanja u hrvatskoj domoljubnoj lirici imaju za cilj uzbuditi sadašnjost, dok iste predodžbe u Preradovićevoj pjesmi Zora puca imaju cilj naviještanja svjetlijeg doba domovini i narodu³⁹. Matoš u tvorbi nacionalnog imaginarija spaja i nacionalno i univerzalno te se kod njega javlja predodžba domovine kao svetog tla, također prisutna i kod još nekih domoljubnih pjesnika. Takva Matoševa predodžba najvjerojatnije proizlazi iz njegove čežnje za domovinom budući da je dugo vremena proveo u tuđini⁴⁰.

Iz svega prethodno navedenog vidljivo je da su postojale dvije glavne političke struje, i to Strossmayerova, koja je zagovarala ideju jugoslavenstva i Starčevićeva, koja je zagovarala hrvatstvo. Stoga ćemo u sljedećem poglavlju vidjeti kako se Šenoino priklanjanje ideji jugoslavenstva i Matoševo ideji pravaštva očituje u tvorbi njihova nacionalnog imaginarija.

³⁴Prema: Petrač, B., Predgovor u: *Mila si nam ti jedina... Hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas*, 1998., str. 9.

³⁵Isto, str. 8.

³⁶Isto, str. 10.

³⁷Isto, str. 10.

³⁸Isto, str. 10.

³⁹Isto, str. 10.

⁴⁰Isto, str. 10-11.

3. ŠENOINO I MATOŠEVO POIMANJE NACIJE

3.1. Pojam nacije iz imagološke perspektive

Simbolični svjetovi modernih nacija počinju se formirati u 19. stoljeću u doba romantizma. Postmoderne teorije kažu kako je nacija priča o kolektivnom identitetu koja se izražava u patriotskom govoru i imaginariju nacionalnih simbola. Stereotipi koji nastaju u naciji nisu unaprijed zadani, nego su to imagološki konstrukti – slike o sebi (autostereotipi) i slike o drugima (heterostereotipi). Postmoderne teorije nalažu kako je identitet pitanje ideologije i imagologije. Želje stvaraju imagologiju, imagologija ideologiju, ideologija diskurs, a diskurs stereotipe kao posljednje identifikacijske točke koje se pretvaraju u prirodne i autentične biti⁴¹.

Postmoderno znanje nastoji razotkriti koje se ideologije kriju iza stereotipa i što imagologija znači u tvorbi identiteta, što ćemo nastojati otkriti na primjerima iz Šenoina i Matoševa opusa tekstova. Prvenstveno ćemo objasniti kako se formirao hrvatski moderni identitet, a pritome će nam pomoći istraživanja Dubravke Oraić-Tolić.

3.2. Nastanak hrvatskoga modernog identiteta

Dubravka Oraić-Tolić tumači kako su moderni identiteti nastali u opreci između mog/ našeg nasuprot tvom/ tuđem. Najprije se zamišljaju ideje o vlastitom, a potom slijedi totalizacija kada se slike o sebi zamišljaju kao jedinstvene. To se jedinstvo može odnositi na propagandu kakva je bila prisutna u doba preporoda kada je Ljudevit Gaj pozivao sve da pišu u svrhu ideje o jedinstvu Južnih Slavena pa do jadicovki što Hrvati nisu jedinstveni, što je prisutno u Matoševoj domoljubnoj lirici. Zatim slijedi poopćavanje slika ili generalizacija kojoj se pridružuje diskriminacija. Sljedeći je korak proizvodnja simbola i institucija⁴². Oraić-Tolić smatra da je imaginacija hrvatske nacije nezavršen proces kojeg karakterizira nemogućnost konstruiranja jednog jednoznačnog patriotskog govora, različito križanje ideja, slika, političkih i imaginarnih svjetova. Priča o hrvatskoj naciji ne može se ispričati kao cjelovita priča⁴³. Hrvatska je prepuna slikama o naciji, od stereotipnih do originalnih. Analizom ćemo pokazati upravo postojanje takvih slika o naciji, stereotipnih i originalnih, u izabranom korpusu predmetnih književnika. Oraić-Tolić također navodi da se Gaj smatra konstruktorom modernog hrvatskog identiteta premda nije djelovao pod nacionalnim imenom

⁴¹Oraić-Tolić, D., Kulcszar, Szabo, E., *Kulturni stereotipi: koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, 2006., str. 30.

⁴²Isto, str. 31.

⁴³Isto, str. 36.

nego fiktivnim⁴⁴. Oko 1860. godine javljaju se dvije ideje koje će obilježiti hrvatsku politiku do kraja 20. stoljeća. To su pravaštvo i narodnjaštvo. Prva je bila usmjerena ka ideji o samostalnoj i neovisnoj hrvatskoj državi, dok je druga predstavljala utopijsku ideju o zajedništvu Južnih Slavena pod okriljem Hrvata kao najkulturnijeg južnoslavenskog naroda. Prema mišljenju Oraić-Tolić, hrvatska je moderna nacija stalna „diseminacija tih dviju ideja“⁴⁵. Prema tome ona razlikuje i osmišljava pojmove imaginarij nostalgичnog hrvatstva i imaginarij utopijskog jugoslavenstva te Šenou smješta u drugi, a Matoša u prvi imaginarij. To ćemo u radu slijediti, a u daljnjem tekstu detaljno pojasniti⁴⁶.

3.3. Šenoa kao predstavnik imaginarija utopijskog jugoslavenstva

Oraić-Tolić navodi kako je jugoslavenska ideja bila hrvatska strategija za rješavanje nacionalnih problema u Austro-ugarskoj monarhiji. Ta ideja kao varijanta minislavizma stvorila je sukladno tome i socijalnerevolucionarne motive i narative. Stilizirani su nacionalni junaci preuzeti iz hrvatske povijesti: Matija Gubec za sjevernu Hrvatsku, Veli Jože za Istru i Matija Ivanić za Dalmaciju. Oni se ne bore protiv tuđinske vlasti nego protiv domaćih tlačitelja⁴⁷. Šenoa je, po mišljenju iste znanstvenice, predstavnik tog imaginarija u književnosti. On tvori simbolični svijet pučke i građanske Hrvatske, repertoar socijalnih likova i narativa o građanskom društvu⁴⁸. Ivo Frangeš ističe kako bi:

(...) Bilo sasvim pogrešno duboki šenoinski patriotizam objašnjavati neofitskim žarom došljaka, željna da se potvrdi radikalizmom kojega su „domaći“ dispenzirani. Valja odmah naglasiti da je Šenoino rodoljublje izrazit primjer širine, otvorenosti, demokratičnosti, humaniteta u najdubljem značenju riječi. Hrvatstvo je za njega sinonim čistoće aktiviteta, domoljublje koje nema ništa agresivno, kojemu je polazište etičko⁴⁹.

Prema Nemecu, Šenoa podupire projekciju nacionalnog jedinstva u kulturnom i književnom smislu⁵⁰. Time je on dao doprinos ne samo modernizaciji hrvatske nacije nego i stvaranju specifičnoga nacionalnog imaginarija koji ćemo prikazati analizom imagera u njegovoj poeziji.

⁴⁴Isto, str. 35.

⁴⁵Isto, str. 36.

⁴⁶Isto, str. 36-37.

⁴⁷Isto, str. 39.

⁴⁸Isto, str. 39.

⁴⁹Frangeš, I., Živančević, M., nav. dj., str. 342.

⁵⁰Nemec, K., *Povijest hrvatskog romana: od početaka do kraja 19. stoljeća*, 1994., str. 97.

Dok je kod Šenoe izraženija ideja narodnog jedinstva bliska Gajevoj ideji o jedinstvu Južnih Slavena, Matoš ima izraženiju ideju kroatocentrizma što ćemo pojasniti u sljedećem poglavlju.

3.4. Matoš kao predstavnik imaginarija nostalgičnoga hrvatstva

Kroatocentrizam je u književnosti našao izraz u nostalgičnom patriotskom govoru.

*Likovi tog imaginarija u književnosti su kraljevi, banovi, plemići, a u njemu se njeguje kult kralja Tomislava, Zrinskih i Frankopana. Narativi tog imaginarija su borba za slobodu, slavna prošlost i očuvanje državnopravnih tradicija*⁵¹.

*Matoševa bi se koncepcija nacije mogla najkraće opisati kao modernistički model političke, kulturom stvorene nacije s perenijalističkim, etnosimboličkim i organskim (primordijalnim) elementima. Ideju nacije i nacionalni identitet Matoš je zamišljao kao kompleksnu simboličnu strukturu koja se sastoji od više slojeva poput glavice luka: vanjski sloj čine politički model nacije i politički nacionalni identitet (svi državljani), srednji sloj čine etnički elementi i etnički identitet (hrvatski etnikum određen povijesnim i kulturnim sjećanjima, simbolima i vrijednostima), a najdublji sloj pripada ideji krajolika i konstrukt domovine kao estetskoga prostora (intimni ili osobni nacionalni identitet)*⁵².

Osnovni elementi Matoševe kulturološke tvorbe nacije su:

1. nacionalno ime
2. nacionalna prošlost
3. nacionalna kultura
4. krajolik kao etnolik⁵³

Matoš svoje motive i simbole kojima tvori priču o samostalnoj hrvatskoj državi preuzima iz tradicije, ali im daje i osobni pečat⁵⁴.

Nakon što je jasniji ideologijski diskurs unutar kojeg se kreću Šenoini i Matoševi tekstovi, taj diskurs ćemo nastojati iščitati unutar imagama koje oni tvore u svojoj domoljubnoj lirici.

⁵¹Oraić-Tolić, D., Kulcszar, Szabo, E., nav.dj., str. 36-37.

⁵²Oraić-Tolić, D., *Čitanja Matoša*, 2013., str., str. 257- 258.

⁵³Isto, str. 277. Matoševa je ideja krajolika najbliža pojmu etnolika (ethnoscape) Anthony Smitha. Etnolik je po njemu tradicijom posvećeni, sakralizirani poetski krajolik ispunjen sjećanjima na važne događaje i osobe iz povijesti etničke zajednice. To je simbolični konstrukt domovine ili zavičaja koji svojom prirodnom ljepotom i upisanim povijesnim sadržajima osigurava dugotrajnost i opstojnost određenog naroda. U: Oraić-Tolić, D., *Čitanja Matoša*, 2013., str. 289.

⁵⁴Isto, str. 281.

4. PREDODŽBE HRVATSKE U DOMOLJUBNOJ LIRICI AUGUSTA ŠENOEA

4.1. O Šenoinoj domoljubnoj lirici

August je Šenoa rođen u Zagrebu 1838. godine, a upravo tom gradu posvetit će svoje najljepše domoljubne pjesme. Njegove autopredodžbe rodnoga grada nisu naša tema, ali su povezane s autopredodžbama domovine. Iako je potekao iz doseljeničke obitelji, Šenoa je oduvijek osjećao duboku povezanost s Hrvatskom kao svojom domovinom. U predgovoru Šenoinoj zbirci *Šljivari i druge pjesme*, izdanoj 1935. godine, Ljubomir Maraković ističe kako Šenoa prikazujući slavnu hrvatsku povijest u svojoj domoljubnoj lirici želi na temeljima nekadašnjeg junaštva ohrabriti nove naraštaje da se ne odreknu hrvatskog imena i budu spremni boriti se za svoju domovinu. Maraković kaže kako se u Šenoinim pjesmama osjeća koliko je duboko dirnut nesrećom hrvatske domovine. Njegove pjesme su prepune živih opisa s određenom dozom ironije. Uzori su mu Vraz i Preradović, ali nasuprot Vrazovoj osjetljivosti i Preradovićevoj zamišljenosti, Šenoine pjesme, unose u hrvatsku književnost borbeni duh i oživljuju mnoge važne povijesne ličnosti i događaje⁵⁵. Antun je Barac 1926. godine priredio studiju *August Šenoa* u kojoj je kazao nešto i o njegovim lirskim ostvarenjima. Barac je mišljenja da se Šenoina lirska ostvarenja temelje na zasadama starijeg doba i svode na dva motiva– (...) „ljubav prema ženi i prema domovini“⁵⁶. On primjećuje da je u Šenoinim domoljubnim ostvarenjima prisutan ideal ljudi koji su živjeli u turbulentnim političkim zbivanjima. To se osjeća u pjesmi Budi svoj kroz koju on iznosi program naše mlade buržoazije. Njegove domoljubne pjesme prikazuju sve uspone i padove našega naroda⁵⁷. Barac povezuje Strossmayerov program i Šenoinu domoljubnu liriku kazavši da je Šenoa, poput biskupa Stroosmayera, vjerovao da se istinska sloboda može postići samo znanjem i prosvjetom⁵⁸. On daje objašnjenje zašto je Šenoa u svojim pjesmama oživljavao događaje i osobe iz povijesti. Smatra da je, zbog života u vremenu kada se nije smjelo javno iznositi planove ni socijalne programe za slobodu, Šenoa tonuo u prošlost i izvlačio iz nje povijesne ličnosti koje su bile simbol za rad u sadašnjosti. Budući da se nije otvoreno moglo govoriti protiv Austrije, Zrinske se uzdizalo kao simbole borbe protiv neprijatelja⁵⁹. Posebno

⁵⁵Prema: Maraković. Lj., Pogovor u: Šenoa, A., *Šljivari i druge pjesme*, 1935., str. 45-46.

⁵⁶Barac, A., *August Šenoa*, 1926., str. 39.

⁵⁷Isto, str. 43.

⁵⁸Isto, str. 44.

⁵⁹Isto, str. 46.

mjesto u njegovu poetskom opusu zauzima zbirka *Povjestice*. Budući da je tema našeg rada isključivo Šenoina domoljubna lirika, samo ćemo spomenuti da je to

(...) zbirka lirsko – epskih pjesama s gradivom iz hrvatske povijesti i narodne tradicije. Šenoa je povijesnu tematiku obradio u skladu s prilikama svog vremena. Veličao je hrvatsku borbu za neovisnost, seljake u borbi protiv feudalaca, kulturne radnike...⁶⁰.

Tu su objavljene lirsko-epske pjesme Kugina kuća, Smrt Petra Svačića, Kameni svatovi i druge. I Vinko Brešić u svojoj knjizi *Hrvatska književnost 19. stoljeća*, u poglavlju o lirici, spominje povjestice naglašava kako je u toj zbirci Šenoa (...) „povijesne zgode obradio u skladu s prilikama svog vremena nastojeći pridonijeti boljitku svoga naroda“⁶¹.

Prema Dubravku Jelčiću, Šenoa je bio značajan pjesnik, ali (...) „nije bio lirik, već rođeni epik“⁶². Tako je znao u pjesmama majstorski razvijati fabulu i voditi radnju, ali obično nije uspijevaao s nekoliko stihova umjetnički snažno uloviti sve nijanse svog doživljavanja. Šenoa nije bio pjesnik klonuća i rezignacije, a pesimizam nije bio njegov životni stav.

I u lirskim je pjesmama on najčešće optimist, pjesnik aktivnosti i samopouzdanja. Neke Šenoine pjesme nastale su kao neposredna reakcija na suvremene događaje, a ako se još uzme u obzir da je njegova versifikacija bila za tadašnje vrijeme briljantna, lako je naći razlog zašto je njegov utjecaj na tadašnje i neke potomje hrvatske pjesnike tako osjetljiv, i zašto je njegova poezija imala ne samo sljedbenike nego i epigone⁶³.

Miroslav Šicel ističe kako je Šenoa bio vješt versifikator, a njegove lirske pjesme su obilježavale jasan i precizan stih te retorička i deklamatorska snaga jezika. Iako je pisao poeziju, kontinuirano kroz cijelo vrijeme svog stvaralaštva, ona je ipak ostala u sjeni ostalog Šenoina književnoga opusa, posebice pripovijetki i romana, misli Šicel. Već i sama činjenica da za života nije objavio niti jednu zbirku pjesama, iako ih je napisao preko stotinu, najbolje govori da vjerojatno ni sam Šenoa nije lirski izraz smatrao jačom stranom svoga stvaralačkog opusa.⁶⁴ Dubravko Jelčić naglašava kako, iako su Šenoine pjesme nakon njegove smrti ostale razasute po časopisima, ne možemo zaključiti da je do njih držao manje nego do svoje proze, a najmanje zbog toga možemo govoriti o Šenoi kao pripovjedaču zaboravljajući Šenou

⁶⁰Barac, A., Predgovor: August Šenoa u: Šenoa, A., *Djela*, 1951. str. 25.

⁶¹Brešić, V., *Književnost 19. stoljeća*, 2015., str. 62.

⁶²Jelčić, D., *Književni lik Augusta Šenoe*, 1969., str. 9.

⁶³Isto, str. 9.

⁶⁴Prema: Šicel, M., *Povijest hrvatske književnosti XIX.stoljeća, knjiga I. : Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe*, 2004., str. 273.

pjesnika, budući da su u njegovom slučaju pjesnik i pripovjedač jedno. Tu tezu potvrđuje činjenica da je on u svojoj prozi ispisao mnoge pjesničke stranice, a stihovima ispričao mnoge priče. Njegova djela, prema Jelčiću tvore jedinstvenu idejnu cjelinu, bez obzira na različite književne vrste kojima pripadaju, ali i neujednačenosti u kvaliteti tih djela⁶⁵. Brešić u predgovoru svojoj knjizi Šenoinih *Izabranih pjesama* kaže kako je Šenoa u svojoj domoljubnoj lirici i idealist i tendenciozan. On u rodoljubnim tekstovima (...) „slavi istaknute pojedince, starinu, ljepotu krajolika te Zagreb koji ima snažnu ulogu hrvatske prijestolnice i središnje mjesto u nacionalnom objedinjavanju“⁶⁶.

Franjo je Marković 1882. prvi priredio zbirku Šenoinih pjesama Izabrane pjesme. Zatim je to učinio Hugo Badalić 1892. Prvo potpuno i kritičko izdanje Šenoinih pjesama priredili u Slavko Ježić i Milan Šenoa 1931. pod naslovom Pjesme. Slavko je Ježić 1964. priredio njegovu liriku u okviru Sabranih djela. Dubravko je Jelčić napisao knjigu Šenoa 1984., a Vinko Brešić zbirku memoarskih zapisa Dragi naš Šenoa, uspomene na Šenou, 1992⁶⁷.

M. Tomasović je u časopisu *Umjetnost riječi*, broj 27, 1983. godine objavio članak „Šenoin jampski jedanaesterac“, a M. Šabić u časopisu *Književna smotra*, broj 32 iz 2000. godine članak pod naslovom „Šenoine Povjestice i Erbenova Kytice, između mita i predaje“. Cvijeta je Pavlović godine 2005. objavila knjigu *Priča o pjesmi. Pripovijedni postupci Šenoine epske poezije*. Ti radovi su važni za razumijevanje Šenoinog lirsko-epskog opusa, no u ovom ćemo radu biti usredotočeni na njegov lirski dio.

Osobito značenje Šenoinim lirskim pjesmama, prema Franji Markoviću, daje obilje genijalnih zamisli, koje (...) „koliko novošću i izvornošću iznenađuju, toliko njihova jednostavnost i jasnoća osvajaju čitatelja u isto vrijeme“⁶⁸. Sve pjesme navedene u Uvodu koje ćemo analizirati u daljnjim poglavljima, citirat će se prema izdanju Vinka Brešića, August Šenoa, *Izabrane pjesme* (1998.).

4.2. Predodžbe Hrvatske kao odraz povijesnih zbivanja

Predodžbe Hrvatske kao odraz povijesnih zbivanja odnose se na Šenoine autopredodžbe u rodoljubnim pjesmama koje on tvori u sklopu svog nacionalnog imaginarija, a iz kojih čitatelj može dobiti književni uvid u neka mjesta i povijesne ličnosti koje su važne za hrvatsku povijest. Tako čitatelj pomoću Šenoinih iskaza stvara sliku o hrvatskoj prošlosti

⁶⁵Prema: Jelčić, D., nav. dj., str. 10.

⁶⁶Brešić, V., Pogovor u: Šenoa, A., *Izabrane pjesme*, 1998., str. 140.

⁶⁷Brešić, V., Pogovor u: nav. dj., str. 141-142.

⁶⁸Marković, F., Uvod u: Šenoa, A., *Izabrane pjesme*, 1882., str. 8.

koju može usporediti sa stanjem u Šenoinom dobu, ali i u suvremenome dobu. Imagemi koje ćemo u ovom poglavlju posebno istražiti kroz Šenoine rodoljubne lirske pjesme bit će: imagem domovine kao doma, zatim domovine kao svetog tla, imagem svete krvi, hrvatskog naroda te tuđeg stijega, tj. neprijatelja. Tu je i imagem Ozlja, ali i imagemi o slavnim ličnostima, poput Zrinskih i Frankopana koje Šenoa tvori u ovom korpusu tekstova. Cilj nam je doći do odgovora kako se ti imagemi uklapaju u početnu tezu o Šenoinom pripadanju imaginariju utopijskog jugoslavenstva.

Šenoa nije zaobilazio tradicionalno domoljublje te je smatrao da književnik mora pridonijeti jačanju nacionalne svijesti, a njegovo domovinsko osjećanje, kao temeljni opći motiv hrvatske poezije, dobilo je i etičku dimenziju. Dosljedan u nastojanju da poezijom progovori o pozitivnim moralnim kvalitetama kakve bi trebale resiti hrvatskog čovjeka kao bitna pretpostavka učvršćenja političke slobode i nacionalnog identiteta, Šenoa je više mislio na svrhu svojih stihova i njihovu namjenu širim čitalačkim krugovima, negoli na umjetničke domete. To je bio i osnovni razlog što je njegova snaga bila više stihotvoračka i govornička. Zato je u svojim pjesmama najuspješnije iznosio aktualne političke, društvene i prosvjetne težnje svoga vremena – težnje mlade buržoazije u porastu. Deklamatorskom snagom svojih stihova, znao je izraziti ono što je osjećao prosječan napredni Hrvat šezdesetih i sedamdesetih godina⁶⁹. Šenoa je u mnogim pjesmama izražavao pokretačke ideje svoga doba i politički program Strossmayerovog narodnjaštva.

U pjesmi *Hrvatskome sinu*⁷⁰ Šenoa poziva narod da obrani slobodu svoje domovine. Iznijet ćemo nekoliko strofa pjesme koju ćemo potom detaljno analizirati po cjelinama kako bismo uočili Šenoino tvorenje nacionalnog imaginarija.

*Nit ko carstvo nebeskoga sina,
Nit ko strica sjevernoga kraj,
Široka nij tvoja domovina,
Naš hrvatski mili zavičaj;
Al sred bure svijeta i sred truda
Sveta neka ti je ova gruda.
Ljubi mi je, mili sine moj.
Od djedova ti je ostavljena,
Svetom krvi stoput porštena.*

⁶⁹Barac, A., Predgovor u: Šenoa, A., *Članci i feljtoni, pjesme, pripovijetke I.*, 1964., str. 39.

⁷⁰Pjesma je prvi put objavljena u časopisu *Naše gore list*, 1863. što doznajemo iz fusnote u zbirci *Šljivari i druge pjesme* Augusta Šenoe na str. 41.

Na njoj, sine, čvrsto, krepko stoj.

(Šenoa, Hrvatskome sinu, *Izabrane pjesme*, str. 97)

Osim što se osjeća osobna povezanost s Hrvatskom koju Šenoa naziva svojim zavičajem, osjeća se i duh zajedništva koji je propagirao. Šenoa svoju domovinu smatra svetinjom, što govori o tome koliko je kod njega izražen rodoljubni osjećaj iskazan u njegovom nacionalnom imaginariju. Imagem domovine kao svetog tla i zavičaja prisutan je u gotovo svim Šenoinim rodoljubnim pjesmama. U pjesmi je vidljiv motiv svete krvi koji označava krv prolivenu u borbi za obranu domovine, a možemo ga povezati sa Šenoinom predodžbom domovine kao svetinje. Šenoa u svom nacionalnom imaginariju domovinu zamišlja kao ostavštinu djedova. Možemo kazati da je to predodžba koja spaja i kulturno-povijesnu ostavštinu, ali i zemljopisnu. Imagem domovine kao doma je također izražen u gotovo svim njegovim rodoljubnim pjesmama. Iz prethodnih je poglavlja vidljivo da je imagem proturječan po svojoj naravi. To uočavamo i u pjesmi Hrvatskome sinu jer imagem domovine kao doma nosi u sebi istodobno obilježja ljubavi, idile, ali i krvi i žrtve, budući da pjesnik poziva narod da bude spreman žrtvovati i vlastiti život za slobodu domovine. Šenoa u ovoj pjesmi tvori nacionalni imaginarij motivima Hrvatske kao svete grude koja je sto puta porošena svetom krvlju. To su motivi kojima Šenoa tvori i predodžbe Hrvatske kao odraz povijesnih zbivanja jer aludira na povijesne bitke u kojima su se Hrvati borili za očuvanje svoga teritorija. Motiv bure svijeta simbol je burnih povijesnih i političkih zbivanja, dok motivom narodnoga truda Šenoa tvori stereotipizirajući iskaz o radišnosti hrvatskoga puka. Motivom dičnog naroda, živog i zdravog Šenoa tvori stereotipizirajući iskaz o hrabrosti i veličini hrvatskog puka koji je prisutan kao čest motiv u tvorbi njegova nacionalnog imaginarija. U tvorbi imagama hrvatskog naroda, uočavamo antitetičnost, budući da hrvatski narod opisuje kao simbol zdravlja i života, a u daljnjem iskazu napominje da je narod naviknut na pogibiju. Dakle, Šenoa spaja život i smrt u tvorbi imagama o Hrvatima. Motivom lavljeg bijesa Šenoa opisuje hrabrost Hrvata u borbi za slobodu. Motiv sina, koji Šenoa često koristi u tvorbi nacionalnog imaginarija, metonimija je za narod. Taj motiv možemo shvatiti dvojako: sin je majke domovine, ali njime pjesnik iskazuje i bliskost sa svojim narodom. Motiv krila koji Šenoa koristi u tvorbi imagama domovine simbol je majčinog krila jer domovina je za Šenou majka. Šenoa motivima vedrih i burnih časova suprotstavlja lijepe i teške trenutke koji su se zbili u hrvatskoj prošlosti, ali i sadašnjosti.

Nit ko carstvo nebeskoga sina,

Nit ko strica sjevernoga kraj,

*Široka nij tvoja domovina,
Naš hrvatski mili zavičaj;
Al sred bure svijeta i sred truda
Sveta neka ti je ova gruda.
Ljubi mi je, mili sine moj.
Od djedova ti je ostavljena,
Svetom krvi stoput porštena.
Na njoj, sine, čvrsto, krepko stoj.*

*Ta na njoj je narod taj naš niko,
Dičan narod, pa još živ i zdrav,
Za slobodu ginut oduvijek viko,
Za slobodu, bijesan kao lav;
I ti, sinko, iz toga si krila,
Roda sreća nek t' je uvijek mila:
Ljubi rod svoj, dragi sine moj.
Bili vedri ili burni časi,
Ti ponosno rodu svom se glasi*

I do groba uza nj vjerno stoj. (Šenoa, Hrvatskome sinu, Izabrane pjesme, str. 97)

Iz prethodnih je stihova vidljivo kako Šenoa predodžbu domovine kao zavičaja povezuje sa njenom slavnom prošlošću i tradicijom. To govori koliko je širok pogled on imao kad je u pitanju nacionalni imaginarij. Sljedećim stihovima Šenoa poziva narod neka, ako treba, poda i život za slobodu domovine jer su okolnosti koje vladaju vrlo teške. To je i razumljivo ako znamo u kojem je povijesnom kontekstu ova pjesma pisana— to je bilo vrijeme kada se zatiralo hrvatsko ime i jezik. Neprijatelja Šenoa predočava imagemom tuđeg stijega, a znamo da je stijeg, odnosno zastava, najznačajnije obilježje neke nacije, u ovom slučaju tuđinca. Šenoa predstavlja Turčina mitologemom vruga koji je ugrožavao hrvatski narod i želio oteti njegov teritorij. To bi, gledano iz imagološke perspektive, bila heteropredodžba o turskom narodu. Osim toga, Šenoa ovdje iskazuje i još jednu heteropredodžbu o Hrvatima kao divljem, prostom narodu. Imagem Hrvata, Šenoa tvori motivom janjičara, to jest boraca protiv ropstva. Taj imagem tvori antitetičnim slikama. Naime, najprije ističe hrvatsku slogu i zajednički rad za dobrobit nacije, a nakon toga upućuje taj isti narod da bude spreman uzeti pušku, a taj motiv simbol je borbe. Heteropredodžbe o Turcima Šenoa gradi još i motivima

vražjeg kipa i kuge. Iz ovih stihova osjeća se Šenoin poziv na nacionalno zajedništvo temeljeno na razumnom djelovanju svih Hrvata za dobrobit domovine. Taj duh zajedništva propagirao je i Gaj u vrijeme ilirskog preporoda pa možemo kazati da je pjesma, ideološki gledano, pisana u duhu preporoda. Heteropredodžba Hrvata kao divljeg i prostog naroda je stereotip koji dolazi sa Zapada.

*B'jaše časa dosta, ah, predosta,
Što nas bubanj zvo pod tuđi stijeg,
A Hrvačad, ona „divlja, prosta“,
Satjerala vruga vijek u bijeg;
Plaća tvoja, kom te svijet nadari?
Ropstva b'jasmo, vele janjičari!
Zato dobro pamti, sine moj,
Već je hora da radimo danas,
Ne radimo tuđem, veće za nas:
Rad za narod nek je život tvoj.*

*Da, u kolo amo, svi Hrvati,
Svaki sada po razumu svom
Objeručke nek se posla lati,
Da gradimo netom lijep si dom.
Čina treba, čina, ljudi, čuste!
Nije nam do vike prazne, puste,
Zato dobro pamti, sine moj:
I ti nosi kamen toj palači,
I ti podaj zrno toj pogači:
Nije ploda, gdje ne teče znoj.*

*Al ti drži uvijek pušku punu,
Pomno, sinko, stoj mi na kordunu,
Pa naperi oštro pogled svoj:
Na pomolu gdje nam prijete kuga,
Il se štene ili se vijuga,
Ti zagrmi gromom, sine: Stoj!*

*Stojder, vraže, ni koraka više,
Ni koraka, il u jedan hip
Zrno moje biljeg ti napiše,
I satrat će mahom vražji kip.-
Oj, neka to misli, radi, snuje,
Plete, mrsi, glođe, grize, ruje,
Razbit će si gnusno krilo krt
O d'jamantnom roda našeg slogu,
Gdje pisano stoji, a po bogu:
Tu sloboda samo ili smrt. (Šenoa, Hrvatskome sinu, Izabrane pjesme, str. 97)*

Iz prethodnih stihova možemo zaključiti kako vrug označava i neslogu unutar hrvatskog naroda, a ne samo Turke kao neprijatelje. Šenoa shvaća koliko je važna ideja slobode za napaćenu Hrvatsku pa joj posvećuje stihove:

*Da, sloboda, ona divna sila,
Po koj tužna zemlja biva raj:
O slobodo, steri zlatna krila Nad hrvatski lijepi zavičaj;
U slobodi nek se rod naš grli,
Majka, ljuba, djeca, junak vrli,
Po slobodi tek si, sine, svoj
Pa nek tuđ si laska, laže, miti,
Ti ne slušaj, sloboda te štiti:
Nju obrani krvcom, sine moj. (Šenoa, Hrvatskome sinu, Izabrane pjesme, str. 97)*

Iz ovih stihova uočavamo da Šenoa koristi motiv zlatnih krila kako bi opisao slobodu. Taj motiv preuzet je iz Gundulićeva književna nasljeđa jer i on tako idilično imaginira slobodu u svojoj Himni slobodi, stoga je jasno da se taj stereotipizirajući iskaz o ideji slobode zadržao i u Šenoinom nacionalnom imaginariju. Nacionalni imaginarij ovdje je obilježen motivima domovine kao raja, majke, ljube, djece i junaštva. Taj imagem Šenoa i ovdje tvori crno-bijelim slikama, i to idile raja koju ona donosi Hrvatskoj, nasuprot krvi koju sinovi trebaju podati za obranu te slobode.

*Da ti škripi ljutit vrug nad rakom:
„Slobodan tu Hrvat pao junakom,
Bio zadnji, al' ne bio rob.“
(Šenoa, Hrvatskome sinu, Izabrane pjesme, str. 97)*

Pjesmu Na Ozlju gradu, objavljenu u *Vijencu* 1872. godine, Šenoa pun poštovanja i sjete, započinje stihovima:

*Pred tvojim pragom pomolih se, eto,
Od svih hrvatskih prvi ti moj grade,
Davnine naše kameniti ti jade,
Da, duša veli: Tu je mjesto sveto!*

(Šenoa, Na Ozlju gradu, *Izabrane pjesme*, str. 30)

Stihovima „*Da, duša veli, tu je mjesto sveto!*“, Šenoa je istaknuo nadahnutost pred ponositim Starim gradom, simbolom Ozlja i stožerom njegova povijesnog razvoja. Tu je ponovno prisutan imagem domovine kao svetinje i Ozlja kao svetog mjesta. U pjesmi je prisutna teritorijalizacija etničkih sjećanja i historizacija prirode. Ozalj je etnolik jer je u tom imagemu, osim prirodne ljepote krajolika, spojena i tradicija, to jest sjećanje na slavne obitelji koje su tamo stolovale, a među kojima su i Zrinski i Frankopani. Oni su dali svoj doprinos u borbi hrvatskoga naroda za slobodu pa ih iz tog razloga Šenoa spominje u ovoj pjesmi. „Kult Zrinskih i Frankopana su prihvatili mnogi pisci i pjesnici pa je tako i August Šenoa u ovoj pjesmi opjevao slavu 'Zrinjskog roda'“⁷¹. Šenoa ovdje mitski uzvisuje Zrinske i Frankopane te tako tvori mitologem. Imagem Ozlja Šenoa gradi na motivima duša davnih vladara koje se osjećaju u tom gradu, zatim kuće banova Zrinjskih. Šenoa u tvorbi imagema Ozlja historicizira krajolik jer opisuje izgled Ozlja kao kamenite utvrde omeđene kulama, a tako su kamenita i prsa obitelji Zrinskih koji su se borili protiv Turčina i pobijedili ih. U tvorbi etnolika, spaja ljepotu prirode i uspomenu na slavne nacionalne heroje, a osjeća se i jedinstvo Šenoe s krajolikom, ali i težnja za kolektivnim jedinstvom naroda i krajolika. Motivom Istoka, to jest istočnoga naroda, Šenoa tvori heteropredodžbu o Turcima. Imagem dušmanina također simbolizira Turke.

*Na strmu vrhu stojiš krut, ponisit,
Ko smjela duša davnih ti vladara,
Nebeskim zvijezdama pripravan prkosit,
Ponosit pitaš: „Gdje mi ima para,
Pohvalit koja može li se strana,
Ko ja što mogu – kuća Zrinjskih bana?!*

⁷¹Blažević, Z., Coha, S., Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br.1, 2008., str. 105.

*Kamenit oklop prsi moje krije,
Kamenita i Zrinjska prsa bila,
Sve istoka salijetala ih sila,
Al' Zrinjsko srce uzdrhtalo nije.
Visoko ko što strše kule moje,
Junački rod uspinjo glave svoje.*

*A Zrinjska volja kao stijena kruta,
U koju Kupa pjeneć se zabada,
Trajaše tvrda, dušmaninu ljuta;
A Zrinjska drevnost cvala uvijek mlada;
A Zrinjski rod ko hrast u mojoj gori,
Stajaše stavan: živ ga ne obori.*

(Šenoa, Na Ozlju gradu, *Izabrane pjesme*, str. 30-31)

Zrinski su metonimija za hrvatski narod i njegovu slavnu prošlost kao i Ozalj jer je i hrvatski narod baš poput te slavne obitelji odolijevao pokušajima tuđinaca da unište opstojnost hrvatske domovine. Zrinski su se i Frankopani borili protiv Osmanlija kad su oni željeli zaposjesti hrvatski teritorij, ali i protiv habsburškog apsolutizma pa je jasno zašto baš njih Šenoa uzima kao imagem kojim tvori iskaze o slavnoj hrvatskoj prošlosti. Šenoa koristi motive zipke, stola i odra koji označavaju život tamošnjeg puka od rođenja pa do smrti na istom mjestu i tako ujedinjuje zavičaj i tradiciju koja ga krase. Možemo reći da su motivi antitetični jer on smijeh i zipku suprotstavlja pjesmi i odru. Takvim simboličnim konstruktom etnolika Šenoa naglašava opstojnost hrvatskog naroda.

*Da, tu vam zipka, stol i odar bili,
Tu nicala vam suze, smijeh i pjesme,
Tu hladio vas svježi zrak taj mili,
Iz ove gorske krepljaste se česme.
Čuj ono zvonce sa brežuljka malo,
Na molitvu to zvonce vas je zvalo.*

(Šenoa, Na Ozlju gradu, *Izabrane pjesme*, str. 31-32)

Grad je sada pust i on se prisjeća ljepših, slavnijih vremena te stavlja svoje lice na „goli kamen“ grada, tužan i sjetan, sa suzama u očima. Tu je prisutan stereotipizirajući iskaz o slavnoj hrvatskoj prošlosti jer se pjesnik pita gdje je slava davnih hrvatskih gospodara. U ovoj

pjesmi prisutne su crno-bijele slike prošlosti i sadašnjosti jer prošlost je slavna, a sadašnjost tužna, budući da je Ozalj napušten i zapušten. Spominje se i motiv lava kao simbola borbenosti koji je bio prisutan i u prethodnoj pjesmi. Grad je u sadašnjosti opisan kao tvrd grad, ali u njemu vlada grobna tama. U njemu je pjesnik plakao ko na grobu majke, a taj motiv označava njegovu duboku povezanost s Hrvatskom kao domovinom i Ozljem kao simbolom njene slavne prošlosti.

*A sada? – Sada? Pitaj hrast taj stari,
Nad svodom pitaj kamenoga lava.
Oj, gdje su vaši davni gospodari,
I ta hrvatska njina gdje je slava?
Da, pitaj, pitaj!- Kamen ti ne zbori,
Gdje? Pitaj! – „Gdje“ ti jeka odgovori!*

*I mislih, tvrdi grad će pasti na me,
Uzjario se u mom srcu plamen,
Iz grada bjegoh – ko iz grobne jame,
Goruće čelo na gol tisnuh kamen.
„A sada?“ jeknuh – „pjesme, priče, bajke!“
I plakah gorko, ko na grobu majke.
(Šenoa, Na Ozlju gradu, Izabrane pjesme, str. 33)*

Hrvatska pjesma⁷² također imaginira povijesna zbivanja u tadašnje vrijeme. Ona već na samom početku budi narodnu svijest o potrebi borbe za domovinu. Na samome početku pjesme prisutni su motivi dolova, gora i sinjeg mora kojima Šenoa opisuje hrvatski krajolik s kojim je osobito povezan, ali i zajedničku borbu hrvatskoga naroda za slobodu, ne udaljavajući se od imaginarija ilirskoga razdoblja.

*Glasna, jasna od pameti
Preko dola, preko gora
Hrvatska nam pjesma leti
Sve do sinjeg tamo mora,
Časak meka,
Čas ko grom:*

⁷²Pjesma je prvi put objavljena u *Vijencu*, 1873. što doznajemo iz fusnote na stranici 124., u zbirci *Šljivari i druge pjesme* Augusta Šenoa.

*Vječna jeka
Za naš dom
Davor, oj,
Brate moj!
Nek se slože grla bratska:
Živila Hrvatska!
Gromorna se orijaše
Zator slaveć Tatar- kana:
Uz nju vječnom slavom sjaše
Zastava od sto nam bana;
Turad spleša
Bakač ban,
Svijet potresa
Frankopan
Pojuć:oj!
Brate moj!
Nek nam bljesne sablja bratska,
Živila Hrvatska!
(Šenoa, Hrvatska pjesma, *Izabrane pjesme*, str. 95)*

Nabrajanjem slavnih ličnosti Frankopana i Bakač bana, Šenoa ponovno tvori stereotipizirajuće iskaze o slavnoj hrvatskoj prošlosti i propagira duh zajedništva. Ponovno spominje Zrinske koji su metonimija za slavnu hrvatsku prošlost te Turke kao neprijatelje. Motivom zastave koja sjaji vječnom slavom od sto bana, Šenoa tvori stereotipizirajući iskaz o hrvatskoj snazi i junaštvu.

U poznatoj pjesmi *Budi svoj*,⁷³ Šenoa ističe stavove aktualnog građanskog društva u usponu:

*Oj budi svoj! Ta stvoren jesi čitav,
u grudi nosiš, brate, srce cijelo;
Ne kloni dušom, i da nijesi mlitav,
Put vedra neba diži svoje čelo!
Pa došli danci nevolje i muke,*

⁷³Pjesma je prvi put objavljena u *Vijencu*, 1874. što doznajemo iz fusnote u zbirci *Šljivari i druge pjesme* koja se nalazi na stranici 132.

*Pa teko s čela krvavi tebi znoj,
Ti skupi pamet, upri zdrave ruke,
I budi svoj!
Oj, budi svoj! Ta božji ti je zamet,
A bog sve mrzi, što je laž i varka;
I nekad ti je vazda vedra pamet,
I srce vrelo , duša čista, žarka;
Nek' ravno um i srce tvoje važu,
Tek tako bit ćeš čovjek, brate moj!
Da zli i dobri ljudi smjerno kažu:
Da, on je svoj!
Al svijet je svijet, i ljudi tek su ljudi,
...
I ljubi svijet, al ne nadaj se plaći,
Jer hvala ljudska voda je vrh pijeska,
...
Pa diži čelo kao sunce čisto;
Jer kukavica tek se rđi klanja. U tvojoj svijesti hvala ti je trudu,
S poštena lica teče pošten znoj,
I nijesi, brate, živio zaludu,
Kad jesi svoj.
(Šenoa, Budi svoj, *Izabrane pjesme*, str. 126)*

Glavna Šenoina poruka jest da čovjek na kraju svog života, na kraju jednog puta, mora biti zadovoljan svojim životom i onime što je postigao. Iz tog razloga mora djelovati u skladu sa savjesti, realno i razumno prosuđivati, poštivati ostale i izbjegavati licemjerstvo. To bi ujedno bio i krajnji cilj koji on želi postići tvorbom imagama samosvjesnog Hrvata u ovoj pjesmi. Šenoa ovdje ističe Hrvata koji rukama i zdravom pameću treba raditi za osobnu dobrobit i dobrobit nacije. U moć pameti i zdravog razuma koji će pomoći da se Hrvatska obnovi i prosperira, vjerovao je i biskup Strossmayer, a to se očitovalo i u njegovom kulturnom programu. Stoga, možemo reći da tvorbom ovakvog nacionalnog imagama Šenoa ideologiju pretvara u estetsku imagologiju.

I u pjesmi Pjev hrvatskih đaka, objavljenoj u *Vijencu* 1874. godine, osjeća se Šenoina ideja o potrebi za bratskom slogom u borbi za slobodu slavne nam domovine. Šenoa u svojim pjesmama koristi stereotipe o slavnoj, predivnoj domovini s bogatom prošlošću te njih poetizira. I ovdje je također prisutan motiv braće i bratstva, kao i u prethodnim stihovima, koji je odraz Šenoine duboke povezanosti sa svojim narodom. Imagemom vilina grada prikazuje Zagreb kao hrvatsku prijestolnicu.

*Na noge, braćo! hora je sada,
Sjajan i slavan svanuo hram,
Dvorane zlatne vilina grada
Dobri si narod podigo sam,
Svjetlilo svanu
Boljemu danu,
Vijek nam se sretan sretnima rodi,
Na noge braćo! Sada je čas,
Na noge braćo! „Svjetlom k slobodi“ -
Ori se gromom naroda glas.....
(Šenoa, Pjev hrvatskih đaka, *Izabrane pjesme*, str. 116)*

Nakon ovog odlomka možemo izvući predodžbe Hrvatske kao svetog tla koje je porošeno svetom krvlju naroda koji je ginuo za slobodu te zemlje, zatim predodžbu o hrvatskom narodu kao hrabrom i snažnom narodu koji je uvijek spreman dati život za hrvatski dom. Možemo zaključiti da je Šenoina predodžba domovine kao svetinje prisutna u svim pjesmama, te da kao metonimiju za hrvatsku prošlost koristi mitologem Zrinskih i Frankopana. Imagem o toj slavnoj obitelji tvori iskazima o njihovoj snazi, slavi i borbenosti. Ozalj je sveto mjesto jer je bio prijestolnica te obitelji i jer je drevni hrvatski grad. Iz svega nabrojenoga vidljivo je da Šenoa u svom nacionalnom imaginariju tvori iskaze o slavnoj hrvatskoj prošlosti i njezinoj borbi za slobodu. Za nju se bori i puk, ali i slavni pripadnici hrvatskoga naroda koji se ističu svojom lavljom hrabrošću. Ovi iskazi podržavaju imaginarij nostalgичnog hrvatstva jer su u korpusu tekstova prisutni motivi slavni h ličnosti, banova i slavni hrvatskih gradova, a hrvatstvo je u prvom planu, iako je vidljivo podržavanje ilirske ideje, a neki iskazi pripadaju imaginariju toga doba. Najvažniji imagemi su imagemi domovine kao doma i svetinje, zatim etnolik Ozlja te imagem Zrinskih i Frankopana kao slavni h boraca za hrvatsku slobodu. Prisutan je imagem samosvjesnog Hrvata u pjesmi Budi

svoj te iznimno jakog i hrabroga hrvatskog naroda. Vidljiv je i Šenoin odnos prema heterostereotipima u tome što Turke opisuje kao vražji narod koji ugrožava hrvatski teritorij i slobodu. Ovi iskazi su stereotipizirajući iskazi o hrvatskoj prošlosti jer su prisutni u književnosti i u ranijim razdobljima.

4.3. Predodžbe Hrvatske kao zavičajnoga pejzaža

Predodžbe Hrvatske kao zavičajnoga pejzaža odnose se na Šenoine autopredodžbe Hrvatske koje on iskazuje tvorbom imagera o hrvatskom zavičaju. Iz tih iskaza čitatelj dobiva književnu sliku o izgledu hrvatskoga zavičaja i može steći dojam kako se oni uklapaju u iskaze o zavičaju koje tvore neki raniji, ali i suvremeni pjesnici. Primjetit ćemo da i ovdje, kao što smo to uočili u ranijim pjesmama, Šenoa prilikom imaginiranja zavičaja tvori etnolike. Najznačajniji imageri koje ćemo ovdje istraživati bit će imageri domovine kao zavičaja, Zagreba kao domovinske prijestolnice, zatim etnolik Dubrovnika kao slavnog hrvatskog grada te imageri o hrvatskom rodu i krajoliku. Na kraju svega doći ćemo do odgovora koji imaginariji te iskaze podržavaju i kako se uklapaju u tezu o utopijskom jugoslavenstvu.

Krajolik je kod Šenoe u funkciji buđenja nacionalne svijesti. Predstavlja idilično mjesto koje budi uspomene na slavnu hrvatsku prošlost i priče iz usmene predaje. To je odlika romantizma u čijem duhu Šenoa piše svoje pjesme, budući da razdoblje u kojem je on stvarao još uvijek nosi romantičarska obilježja. Šenoa uvijek na krajolik gleda kao na zajedničku imovinu svih Hrvata i nastoji u puku probuditi osjećaj bliskosti sa hrvatskim tлом, ali i sa slavnom poviješću koja se uz njega veže. Važno je naglasiti da se teritorij kod Šenoe pojavljuje kao geopolitički prostor i kao krajolik, kao i kod Matoša. Prvi tip pripada političkom modelu nacije, a drugi kulturnom. Krajolik kao kulturni model simbolični je prostorni kolektiv i osobni zavičaj, što se osjeća u svim Šenoinim pjesmama jer on iskazuje osobnu bliskost s tim krajolikom, ali i tvorbom nacionalnog imaginarija želi kod čitatelja probuditi svijest da je taj krajolik kolektivna imovina⁷⁴. Šenoa opisuje i plodnost toga krajolika, a iz tih stihova osjećamo njegovu iznimnu povezanost s njim. Tako je Kalifornijsko zlato – hrvatsko vino, lirska šaljivo-didaktička pjesma u slavu hrvatskoga vina.

*Kalifornijska zemlja prebogata
Nadaleko u tom svijetu slovi,
Što obdari Bog ju silom zlata:
Zlato u gori, zlato rijekom plovi.*

⁷⁴ Prema: Oraić-Tolić, D., *Čitanja Matoša*, 2013., str. 289.

*Gdje j' do sita i najbolje stvari,
Za najbolju čovjek malo mari.
Al' daljine, čudne li promjene!
Ide zlato – pusti domovinu,
Velim morem put Evrope krene
U austrijsku katkad postrojbinu.
U austrijsku? Zlato? Gdje je ? Gdje je?
Ajd' ga tražit, brate, u muzeje;
Mi pak krotke duše s Božjim mirom
Hranimo se zdravo, ah – papirom.*

(Šenoa, Kalifornijsko vino- hrvatsko zlato, *Izabrane pjesme*, str. 118)

Metafora je papira autoironija jer u Hrvatskoj se hranimo nematerijalnim, književnošću i idejama nasuprot onima koji odlaze u stranu zemlju zaraditi kruh. U ovoj pjesmi također je prisutan i imagem domovine kao doma. Šenoa također tvori stereotipizirajući iskaz o bogatstvu hrvatske zemlje. Imagem zemlje je ovdje dvojak: zemlja označava plodnost i rodnoš, ali i zemlju u nacionalnom smislu, to jest Hrvatsku kao domovinu. Opet je prisutan iskaz o slavnoj hrvatskoj prošlosti, a motivima glasne pjesme, smjelosti i gostoljubivosti Šenoa tvori imaginarij o hrvatskome narodu. Motiv glasne pjesme prisutan je i u pjesmi Hrvatska pjesma koja je ranije analizirana. U pjesmi je prisutan kontrast strane zemlje bogate zlatom i hrvatske zemlje također bogate, a to bogatstvo Šenoa ističe metaforom loze i vina.

*Hrvatska je zemlja prebogata,
Lozu našu Bogo blagoslovi;
Bistra kaplja vrednija od zlata
Nadaleko po svem svijetu slovi.
U svom domu nitko prorok nije,
Katkad mudro u nas se ne pije.
Al' daljine – čudne li promjene!
Jer kad pustiš našu domovinu,
Znat ćeš tekar našem vinu cijene;
Tuj nij' traga hrvatskomu vinu,
A pri praznoj, pustoj jačmenjači
Često bol mi bolno srce tlači,*

*Mislim na te, slatka domovino,
I na slatko žarko tvoje vino:
U njem život, u njem ljubav prava,
U njem nebo, njem pjesma glasna,
U njem ponos, u njem stara slava,
U njem smjelost, u njem miso jasna ,
Lijek starosti, veselje mladosti,
Svjedok naše gostoljubivosti.*

(Šenoa, Kalifornijsko vino- hrvatsko zlato, *Izabrane pjesme*, str. 119)

Najizravniji je utjecaj usmene predaje u Šenoinoj pjesmi Zagreb. Šenoa ju je spjevao i objavio 1864. godine u časopisu *Naše gore list* prema priči, kako sam spominje u bilješci uz pjesmu, (...) „što ju je kao dijete čuo u kući od sluškinje“⁷⁵. Sastoji se od osam strofa, a Šenoa je započinje pejzažnim opisom Zagreba.

*Lijepo mi se poredala gora,
A pred gorom silan hum do huma
Kao talas uzburkana mora,;
Goru, hume, ovjenčala šuma:
To je, braćo, divno ono mjesto,
Gdje se diže naš hrvatski prijesto,
Pod tom gorom, na tih humih sad,
Sjaji se naš mili Zagreb-grad.*

(Šenoa, Zagreb, *Izabrane pjesme*, str. 36)

Iz ovoga je opisa vidljivo da Šenoa tvori imageme uzburkanoga mora, gora, humaka, šuma kako bi opisao Zagreb kao hrvatsku prijestolnicu te time postiže stvaranje arkadijskoga ugođaja. Ti su motivi prisutni i u pjesmi *Hrvatska pjesma*, a napomenut ćemo da pripadaju imaginariju ilirskog razdoblja. Ovu pjesmu izdvojili smo jer su preko opisa Zagreba vidljive i Šenoine predodžbe domovine pa je stoga značajna za našu temu. Opet su prisutni motivi vilinskog pjeva, visokih hrastova i voda. Ovdje Šenoa opisima pejzaža tvori crno-bijele slike povijesti i sadašnjosti. U dalekoj prošlosti tu je bila pustoš, a danas je taj kraj oplemenjen hrvatskom slavom.

Al'bje doba – svijet ga ne spominje-

⁷⁵Marks, L.J., Usmena tradicija o Zagrebu u Šenoinu djelu. U : *Umjetnost riječi*, br. I.,1998., str. 30.

*Gdje ne bilo te hrvatske slave,
Neg' sve pusto – i sred te pustinje
Nisi našo žive ljudske glave;
Šušanj, grmlja, nebotični hrasti,
Pjev vilinski, rika od sablasti,
Bijesnih voda urnebesni grom,
Jedini bje glas u kraju tom.*

(Šenoa, Zagreb, *Izabrane pjesme*, str. 36)

Tada znamenita narodna pobjeda u Zagrebu kod saborskih izbora nadahnula je zapravo Šenou koji je opjevao slavu svog rodnog grada. U ovoj pjesmi slavi se hrvatska prijestolnica zbog svoje nepobjedivosti kroz hrvatsku povijest, radi zasluga za narodnu prosvjetu i radi svoje pejzažne ljepote. Zato nam je i značajna za shvaćanje Šenoine predodžbe Hrvatske kao zavičajnog pejzaža.

*U toj davnoj, maglovitoj dobi
Ovom pustom i samotnom stranom
Silnoj vojsci poći kob ukobi,
Silnoj vojsci, a pod slavnim banom.
Tu si vojska sva taborom legnu,
No joj grlo ljuta žeđa spregnu;
Svaki viče: „Vode, vode daj!“
Otkud vode? – suh je cijeli kraj.
S ljute žege sva ti gori gora
Bijesnim rijekam korita su nijema
Silnom hrastu puca suha kora,
Ma ni kapke na travici nema;
Sve ishlapi, sav se kraj isušī,
Teško, teško ovdje žednoj duši,
Svanut će joj tude crni dan,
Poginut će vojska, propast ban.*

*Tu se bane dosjetio brže,
Iz korica kao žarku munju
Mač junački s crne zemlje trže,*

*I zatako mač svoj oštri u nju,
A na mjestu, gdje ga ban zabode,
Uvis prsnu zraka bistre vode.
„Zagrebite, momci!“ viknu ban,
„Spašeni smo, život sačuvan!“
(Šenoa, Zagreb, *Izabrane pjesme*, str. 36-37.)*

Ovdje Šenoa historicizira krajolik i tako oblikuje etnolik Zagreba karakterističan za njegovo rodoljubno stvaralaštvo. To postiže motivima silne vojske i slavnog bana koji su bili prisutni u prethodnim pjesmama, a ponavljaju se i u ovoj pjesmi. Također je prisutan imagem zemlje i to crne zemlje jer se na njoj odvijala borba. Krajolik je ponovno imaginiran motivima gore, hrasta, travice.

*Momci piju, ali ban govori:
„Hvala tebi, utočište milo!
Ti nas, gdje nam duša već izgori
Napojilo, smrti izbavilo;
Slavna bit će jednom ova zabit,
Tu će narod silu svoju grabit,
Tu zažeci slave svoje plam
I slobode podizat si hram!“
(Šenoa, Zagreb, *Izabrane pjesme*, str. 37)*

Ovdje je također prisutan i stereotipizirajući iskaz o slavnome hrvatskom rodu koji je nezaobilazan u Šeninim domoljubnim stihovima. Na samom kraju pjesme, Šenoa još jednom odaje počast Zagrebu i ističe kako iz njega narod crpi svoju snagu te kako je „sjajna zvijezda“ i „kraljevski stol“ za svakog Hrvata. Ideja slobode i zajedništva i ovdje je prisutna. Motivima sjajne zvijezde i kraljevskog stola, on oblikuje imagem ovoga grada. Turci su opet prikazani heterostereotipom vruga, a Zagreb također stereotipnim motivom sokolova gnijezda jer kao prijestolnica čuva čitavu Hrvatsku. Pjesma se svojim sadržajem potpuno podudara s Tkalčićevom predajom, prema kojoj je ban u doba strašne suše u zemlju zabio mač i prsnulo je vrelo žive vode, Manduševac uz kojega se potom veže legendarni postanak Zagreba. Ostaje neistraženim i nepotvrđenim jesu li Šenoa i Tkalčić u isto vrijeme u gradu čuli dvije podjednake varijante priče o Manduševcu i objavili svaki svoju pjesničku, odnosno proznu

verziju ili je Šenoina pjesma posredno utjecala na Tkalčića pa ju je on možda samo prozno uobličio⁷⁶.

*Davno minu ova zgodna veće,
Ime bana ne spominje pjesma,
Al' što reče, sreća ne poreče
Jošte teče živa ona česma;
„Zagrabite“ ban je prorokovo –I životom stvori mu se slovo:
Povrh gore, i uz kitni dol;
Svanu „Zagreb“, kraljevski naš stol.*

*S tebe grabi narod svoju snagu,
U te gleda Hrvat, sjajna zvijezdo!
Naša tvrdo proti svakom vragu,
S' žarke loze sokolovo gnijezdo!
Gdje ban zabo mač svoj, mili rode,
Tu si zabo ti naš stijeg slobode,
Drži mi se tvrdo stijega tog,
Osvijetlio mu lice stari Bog! (Šenoa, Zagreb, Izabrane pjesme, str. 38)*

U pjesmi Zagrebu, drugoj lirskoj pjesmi kojom odaje počast tome gradu, a koja je objavljena u *Vijencu* 1872. godine, Šenoa ističe da je Zagreb ponosit, prkosit grad, tvrd i krut, koji se uspješno obranio od svih „bura“ koje su prošle kroz njega. Ovdje se javlja motiv brda Griča i mladog junaka kojim Šenoa imaginira Zagreb. Zagreb je značajan jer je prvi na crti obrane cijele domovine pa pjesnik tu situaciju imaginira motivom grada koji tvrd i krut stoji pod krilom našega stijega. Krilo kao motiv blizine i topline prisutno je i u prethodnim tekstovima. Zagreb je ovdje metonimija za slavnu hrvatsku prošlost. To je značajan imagem u Šenoinom nacionalnom imaginiranju.

*Povrh starog Griča brda
Kao junak lijep i mlad,
Smjele glave, čela tvrda,
Slavni stoji Zagreb-grad;
Živ, ponosit,
Jak prkosit,*

⁷⁶Prema: Bošković-Stulli, M., Tradicijsko pričanje u gradu, u: *Pjesme, priče, fantastika*, 1991., str. 49.

*Kad slobode plane boj.
Tko tu klike ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj!*

*Mnoge bure povrh njega
Prosu svijeta udes ljut,
Al' pod krilom našeg stijega
On stajaše tvrd i krut.
Ljutit stresa
Juriš bijesa
I razmrvi vruga roj.
Tko tu klike ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj! (Šenoa, Zagrebu, *Izabrane pjesme*, str. 33)*

U ovoj pjesmi, koja se sastoji od šest strofa, Šenoa i dalje baš kao i u pjesmi Zagreb, ističe hrvatstvo i bratstvo te daje Zagrebu brojne epitete kao što su „naša slavo“, „štite naš“, „naša glavo“, „rode moj“, „divni moj“. Tako se poetski poigrava stereotipima.

*Nad njim bljesnu zlatna zvijezda,
Da ugleda druga drug.
Kao soko iz svog gnijezda,
U daleki prhnu jug.
Glas hrvatstva,
Doziv bratstva:
Preni mi se, rode moj!
Tko tu klike ne bi:
Slava, slava tebi,
Zagreb-grade divni moj! (Šenoa, Zagrebu, *Izabrane pjesme*, str. 34.)*

„Šenoa je Dubrovniku posvetio himnu Pozdrav Dubrovniku koja je usporediva ne samo s himnom Zagrebu (*Povrh starog Griča brda / Kao junak lijep i mlad...*), nego i s pjesmom Zagreb (*Lijepo mi se poredala gora/ A pred gorom silan hum do huma...*)⁷⁷. „Ta rodoljubna

⁷⁷Pavlović, C., Romantički Hvar Dimitrije Demetra i Augusta Šenoa u: *Dani hvarskoga kazališta. Hvar – književnost i kazalište*, 2012., str. 241.

himna Dubrovniku nije prošla nezapaženo, a u dubrovačkom kazalištu ju je govorio 25. travnja 1875. godine glasoviti Adam Mandrović⁷⁸. Pjesma je objavljena u *Vijencu* 1875. godine, a sastoji se od šest strofa. Himna Dubrovniku važan je dio nacionalnog imagama jer je Dubrovnik bio centar Dubrovačke Republike, a svojom književnom ostavštinom, koju Šenoa napominje i u ovoj pjesmi spominjući Pavlimira, Jeđupku zadužio je hrvatsku kulturnu baštinu. U pjesmi Šenoa Dubrovnik naziva slovinskim rajem te tako vidljivo podržava ilirsku ideju čime ideologiju pretvara u estetsku imagologiju. Ta metafora Dubrovnika kao slovinskoga raja jasnija je ako se sjetimo da su ilirci odabrali baš Gundulićev jezik kao osnovu standardnog jezika i tako odali priznanje njegovom književnom radu i nasljeđu koje je ostavio. Šenoa himnu započinje rodoljubnim stihovima:

*Uz čudnu bojaz noga amo stupa,
I plahim krokom tvrdo tlo si ište,
A oko gleda širom sjajnog skupa,
Ko da je našlo drevno svetište.
Sve pita duša: „Kamo l zađoh živa?
Međ kakov puk? U kakov čudan kraj?“
Al burno joj se srce odaziva:
Ta Dubrovnik je to, slovinski raj!*

(Šenoa, Pozdrav Dubrovniku, *Izabrane pjesme*, str. 39)

Šenoa ovdje Dubrovnik imaginira motivom drevnog svetišta. Iz toga se može vidjeti ponovo prikaz domovinskog toposa kao svetog tla s jedne strane, ali i kao starog i slavnog kraja. Dubrovnik je kulturni etnolik jer je u pjesmi prisutna teritoralizacija etničkih sjećanja, ali i historizacija prirode što je obilježje kulturnog etnolika⁷⁹.

Imagem Dubrovnika tvori se predodžbom raja. Brojni se epiteti pojavljuju u pjesmi, te njima Šenoa opisuje ljepote Dubrovnika i njegovu čvrstoću i važnost. Za njega je Dubrovnik „biser sinjeg mora“ i „sveto rodu mjesto“. Tako možemo kazati da se i tu poigrava stereotipima koji su vidljivi i u prethodnim tekstovima. U pjesmi su prisutne crno-bijele slike prošlosti grada. On je zapadao u prah i mrak, ali se dizao poput feniksa.

*Da, Dubrovnik, taj biser sinjeg mora,
Gdje sokolovi saviše si gnijezda;
Sred mrke noći sjajna Sinaj-gora,*

⁷⁸Isto., str. 241.

⁷⁹Prema: Oraić- Tolić, D., nav.dj., str. 289.

*Sred mutnog neba prethodnica zvijezda;
Pod slavnim stijegom svetoga gdje Vlaha
Ponosito se ljuljo bogat brod,
Gdje ispod trusa, urnebesa, praha
Ko fenič-ptica uzdigo se rod.*

(Šenoa, Pozdrav Dubrovniku, *Izabrane pjesme*, str. 39)

Šenoa spominje u pjesmi i „slavne sjene koje lebde“ nad gradom, a jedna od njih je i kneginja Captislava. Još jedna od slavnih ličnosti koja se spominje u pjesmi jest i kralj Pavlimir, iz drame Junija Palmotića pod nazivom *Pavlimir* iz 1632.godine, koja prikazuje legendu o kralju Pavlimiru kao osnivaču Dubrovnika. Spominju se u pjesmi i Jeđupkinja (u dubrovačkom govoru Ciganka) te kralj Vladislav. Spominjanjem slavnih ličnosti iz prošlosti u tvorbi imagama o Dubrovniku, Šenoa nastoji probuditi nacionalnu svijesti Hrvata i stvoriti stereotipizirajući iskaz o Hrvatskoj kao velikoj, iako zemljopisno malenoj zemlji što je vidljivo iz posljednjih stihova. To je još jedna potvrda da je Dubrovnik u ovoj pjesmi etnolik čija je struktura ljepota prirode, ali i uspomena na slavne književne junake i povijesne ličnosti. Funkcija je tog etnolika održavanje opstojnosti hrvatskog puka.

*Nad ovim hramom slavne lebde sjene:
Jeđupkinja, Pavlimir, Captislava;
Tu čuješ uzdah plačne Mandaljene,
Tu velepjesan kralja Vladislava.
Hrvaština tu prvom pjesmom cvala,
I divan miris sipo širom cvijet;
Tu velikane rodi zemlja mala,
I veličini divio se svijet.*

(Šenoa, Pozdrav Dubrovniku, *Izabrane pjesme*, str. 39)

Autor pjesmu završava veličanjem grada Dubrovnika i njegove slave :

*Oj Dubrovniče, sveto rodu mjesto,
Zelenio se sretan, slavan vijekom;
I nikad svijetom dičan glas ti presto!
Oj hrani djecu zdravim svojim mlijekom.
Prednjači rodu!- klikuje ti vila –
Međ zvijezdami ti prva zvijezda sjaj!
Iz tvoje slave niknu naša sila,*

Oj Dubrovniče, cvjetaj, rasti, traj!

(Šenoa, Pozdrav Dubrovniku, *Izabrane pjesme*, str. 40)

Opet je prisutan imagem grada koji u Šenoinom konstruktivnom domovinske ideje predstavlja topos svetoga mjesta. Uočava se i motiv vile kao simbola nacije, a vila je također i simbol hrvatske tradicije. Ona slavni Dubrovnik upućuje da bude prvi te da proslavi hrvatski rod, da djecu hrani zdravim mlijekom iz čega možemo iščitati alegoriju domovine kao majke koja je prisutna i u prethodnim stihovima.

Nakon analize tekstova možemo izvući predodžbe Hrvatske kao bogate i plodne zemlje koja ima lijep krajolik ispunjen humcima, brdima i dolinama. Možemo izvući i predodžbu o Zagrebu kao hrvatskoj prijestolnici, što je predstavljeno motivima prekrasnog pjezaža, ali i na čijem tlu su se odvijale slavne bitke u kojima su sudjelovali veliki junaci. Dubrovnik je također predstavljen kao slavni hrvatski grad motivima povijesnih ličnosti koje se uz njega vežu. Zaključujemo da su Dubrovnik i Zagreb etnolici, a to smo i detaljnije pojasnili u poglavlju. Iz svega se navedenog može iščitati da iskazi u korpusu koji smo obrađivali u ovom radu dominantno podržavaju imaginarij nostalgичnog hrvatstva jer je hrvatstvo u prvom planu, a iz povijesti su izvučene slavne ličnosti koje su se borile za slobodu domovine. Pjesnik naziva Dubrovnik slovinskim rajem pa je vidljivo da podržava ideju o jedinstvu Južnih Slavena, ali to je prisutno samo u toj pjesmi. U pjesmama su predočeni stereotipizirajući iskazi o ljepoti hrvatskog zavičaja koje pjesnik tvori svojom poetskom invencijom, a najvažniji su imagemi domovine kao doma, imagem zemlje koji označava i bogatstvo i plodnost hrvatskog tla, ali i zemlju u nacionalnom smislu, imagem Zagreba koji označava hrvatsku prijestolnicu i predočen je historizacijom krajolika te imagem Dubrovnika, slavnoga hrvatskog grada s bogatom prošlošću. I kod Šenoa kao i kod Matoša prisutan je imagem krajolika kao etnolika.

4.4. Predodžbe Hrvatske kao žene

Predodžbe Hrvatske kao žene odnose se na Šenoine autopredodžbe domovine u liku žene, a u skladu s tim u ovom poglavlju najznačajniji imagem koji ćemo istraživati bit će imagem domovine kao majke. Vidjet ćemo nakon provedene analize koji imaginarij taj imagem podržava.

Prikazivanje domovine kao majke često je prisutna alegorija u Šenoinu pjesništvu, a to nam pokazuju pjesme *Pjev hrvatskih đaka*, *Tri riječi* i *Hrvatskome sinu*. Njegova pjesma *Hrvatskome sinu* iz 1863. godine, također sadrži obilježja domovine kao majke. I dalje su

prisutni, kao i u ostalim pjesmama, hrvatstvo, bratstvo, dom hrvatski i zemlja, te borba za slobodu i narod. Sastoji se od osam strofa, a Šenoa ju započinje vrlo značajnim stihovima u kojem se obraća „hrvatskom sinu“, odnosno u prenesenom značenju, svim hrvatskim stanovnicima, čija je „majka“ Hrvatska.

Utemeljiteljska slika modernog nacionalizma je rodna alegorija o buđenju. Majka – domovina budi usnule sinove ili moderni muškarci/ intelektualci bude usnule ljepoticu – domovinu (otuda termin budnice za preporodne pjesme, a vidljivo je da se Šenoa oslanja na duh preporoda u svom lirskom opusu)⁸⁰.

U ovoj pjesmi majka domovina budi svoje sinove.

Nit ko carstvo nebeskoga sina,

Nit ko strica sjevernoga kraj,

Široka ni tvoja domovina,

Naš hrvatski mili zavičaj:

Al' sred bure svijeta i sred truda

Sveta nek ti je ova gruda,

Ljubi mi ju, mili sine moj.

Od djedova ti je ostavljena,

Svetom krvi stoput pokrštena,

Na njoj, sine, čvrsto, krepko stoj!

(Šenoa, Hrvatskome sinu, *Izabrane pjesme*, str. 97)

Šenoa u daljnjim stihovima poziva sinove da obrane grudu na kojoj ih je majka rodila. To je izraz bliskosti s domovinom. U pjesmi Pjev hrvatskih đaka također je prisutan imagem domovine kao majke. Iz ove pjesme je također vidljivo da Šenoa podržava Stroosmayerov program da znanjem osigura procvat Hrvatske. Znanje Šenoa imaginira motivima slave, časti i sile koja osigurava rast domovine. To govori koliko Šenoa duboko vjeruje u moć znanja i mudrosti koji mogu pridonijeti boljitku domovine, ali i Stroosmayerov program. Tako i ovdje ideologiju pretvara u estetsku imagologiju. Iz stihova „Hrvatska zemlja majka nama mila“ iščitavamo predodžbu domovine kao majke koja je prisutna u ovoj Šenoinoj pjesmi.

Mudrost i znanje

Budi nam zvanje,

Na jasnom čelu istine znak;

⁸⁰Oraić- Tolić, D., nav.dj., str. 312.

*Budimo cijeli, budimo ljudi,
Širimo svjetlo, gonimo mrak:
Vrijeme je za nas,
Kucnulo danas,
Spas nam je znanje, znanje nam sila,
Znanje nam slava, znanje nam čast.
Hrvatska zemlja, majka nam mila
Znanjem će živjeti, rasti i cvasti.*

(Šenoa, Pjev hrvatskih đaka, *Izabrane pjesme*, str. 116)

Šenoa pjesmu završava stihovima kojima poziva da se „završi zakletva sveta“ i da se „čuje svuda kao grom“ da je „slavan i sretan hrvatski dom“. Tu je opet vidljiv sveprisutan imagem doma kao svetog i slavnog tla, ali ovoga puta mu tu slavu donosi znanje.

*Podimo širom našega kraja,
Nosimo rodu znanja si plod,
Iz mraka nek se podigne raja,
Svjetal i snažan budi nam rod:
Svjetlo k slobodi
Neka nas vodi!
Neka se svrši zakletva sveta,
Neka se čuje svud kao grom,
Dokle je vijeka, dokle je svijeta:
Slavan i sretan Hrvatski dom.*

(Šenoa, Pjev hrvatskih đaka, *Izabrane pjesme*, str. 116)

I Šenoina pjesma Tri riječi⁸¹ opisuje Hrvatsku kao majku, to jest kao ženu. Bitno je za sve sinove domovine zapamtiti tri riječi u svako doba, kao „vječni sveti glas“.

*Tri riječi pamti, dijete moje,
Tri riječi zlatne, krasne,
I u srce ih piši svoje,
Nek ondje sjaju jasne.
Upamti mi ih svako doba,
Ko vječni, sveti glas;*

⁸¹Pjesma je prvi put objavljena u časopisu *Smilje*, 1876. što doznajemo iz fusnote na stranici 163. u zbirci *Šljivari i druge pjesme* Augusta Šenoa.

Spominji mi ih sve do groba,

Kad zadnji kucne čas. (Šenoa, Tri riječi, Izabrane pjesme, str. 124)

Stanovnici trebaju ljubiti svoj dom, a Bog će i majka, odnosno domovina, obraniti dobrog sina od nevolje i sile. Imagemima doma i majke Šenoa dodatno naglašava povezanost s domovinom. Ovdje je također prisutan imagem domovine kao majke koji je značajan u Šenoinom nacionalnom imaginariju. Imagem doma Šenoa gradi motivima o ljepoti zavičaja koju čine cvijeće, ptice, zlatno klasje. Imagem majke tvori motivima majčinih cjelova, dobrote, majčina mlijeka i zagrljaja.

Oj, broj mi nebom zlatne zvijezde,

I šaro cvijeće gajem;

I gledaj ptice, gdje se gnijezde,

I zlatno klasje krajem.

Svud vidiš slike, ljepše, nove,

Sred divnog svijeta tog;

Krasote tko li stvori ove?

Oj, drago dijete: - Bog.

Gle, ptica svoje gnijezdo ljubi,

I košnicu si pčela,

I krtak jamu, što si dubi,

I tor svoj – stada bijela.

A ti da, sinko, budeš gori,

No zvijer na svijetu tom?

Što treba ljubiti? sinko, zbori!

Oj, drago dijete: - Dom.

A znaš li, čija ruka meka

Glavičicu ti gladi?

A tko ti dao svoga mlijeka,

Da drobna usta sladi?

Tko tebe grli i cjeliva

U svaki dan i sat?

Dobrota tko je ona živa?

Oj, drago dijete: - mat'.

Da, Bog i mati, domovina

*Tri riječi svete, mile,
Obranit će dobra sina
Od nevolje i sile.
Tri u tvom srcu zlatna cvijeta
Njih vjerno, dijete, goj!
Njih čuvaj dobro, dok je svijeta,
I sretan život tvoj. (Šenoa, Tri riječi, Izabrane pjesme, str. 124-125)*

Iz ovog je primjera vidljivo da Šenoa tvori imagem Hrvatske kao žene i to prvenstveno kao žene – majke. Taj imagem povezan je s imagemima Hrvatske kao doma i zavičaja te sinova koji uvijek trebaju biti spremni boriti se za majku. Šenoine slike žene – domovine dio su središnje metaforičke strukture modernoga muškog domoljubnog govora, ali i osobno predvođenje vlastitoga ideološkog svjetonazora u estetske činjenice⁸². Kroatocentrizam je i ovdje u prvom planu pa možemo ustvrditi da ovi imagemi podržavaju imaginarij nostalgичnog hrvatstva, ali i Strossmayerov program. Imagem domovine kao žene prisutan je i u prijašnjim rodoljubnim tekstovima i kasnijim, ali ga Šenoa oblikuje na sebi svojstven način dovodeći u prvi plan Hrvatsku kao majku koja čuva svoje sinove u njihovom domu, to jest domovini, a oni joj moraju uzvratiti tu žrtvu i biti spremni obraniti je uz Božju pomoć. To je i glavna predodžba koja se može izvući iz ovoga poglavlja.

Šenoa je u korpusu ovih tekstova oblikovao stereotipizirajuće iskaze o tome da su Hrvati janjičari ropstva što znači da se čvrsto bore za svoju slobodu, da je hrvatski zavičaj izuzetno prirodno lijep, zatim da Ozalj stoji tvrd i ponosit kao smjela duša hrvatskih vladara, da su Zrinjska prsa kamenita, a srce im nije uzdrhtalo pred neprijateljem te da su hrvatski vladari slavni. Tvori i stereotipizirajući iskaz o Zagrebu i Oslju kao drevnim gradovima i slavnim hrvatskim prijestolnicama, zatim stereotipni iskaz da je domovina majka hrvatskom narodu koji bez pogovora staje u njezinu obranu. U korpusu tekstova koje smo analizirali dominantno je prisutan imaginarij nostalgичnog hrvatstva, iako se u pjesmi Dubrovnik vidjelo da pjesnik podržava ideju o jedinstvu Južnih Slavena jer Dubrovnik naziva slovinskim rajem. Vidjeli smo da Šenoa podržava Strossmayerov program, ali nigdje nije naglašavao ideju jugoslavenstva, već ideju slobodne hrvatske države, što je obilježje imaginarija nostalgичnog hrvatstva pa je s time u skladu gradio i nacionalni imaginarij u analiziranom korpusu tekstova. Primjetili smo da kod Šenoa nije sve vrhunski estetsko u nacionalnom imaginiranju jer se on

⁸²Prema: Oraić- Tolić, D., nav.dj., str. 312.

naslanja na prethodna razdoblja i reproducira imaginarij ilirskoga razdobljate obrasce usmene književnosti što smo analizirali u prethodnim poglavljima.

Nakon Šenoinih domoljubnih pjesama obradit ćemo Matoševe tekstove i image zavičajnog pejzaža, povijesnih zbivanja i domovine kao žene koje on tvori u tim tekstovima.

5. PREDODŽBE HRVATSKE U DOMOLJUBNOJ LIRICI ANTUNA GUSTAVA MATOŠA

5.1. Matoševa domoljubna lirika

Ono što prvo primijećujemo čitajući Matoševu domoljubnu liriku jest njegova ljubav prema Hrvatskoj. To je i razumljivo jer je Matoš sudbinu svoje domovine bolje osjetio od svojih suvremenika, budući da ju je napuštao, ali joj se i s ljubavlju vraćao, ističe Mladen Dorkin. Kao pjesnik postao je slavitelj njezine ljepote i pjesnik vizija koje simboliziraju njezinu tešku povijest i prijezir prema izdajnicima te pisac najsnažnijih stihova hrvatske rodoljubne lirike. Pjesme je počeo pisati godine 1906., dvije godine prije povratka u Hrvatsku. Svoju je sudbinu identificirao sa sudbinom domovine, a budući da je mrzio ropstvo, razumljivo je otkud toliko prijezira prema ropskoj sadašnjosti i zanosa prema prošlosti. On u svoju domovinu unosi europski duh te se zalaže za gospodarsku slobodu iz pozicije pravaša i starčevićanca. Iz takvih stavova izvire njegova rodoljubna lirika. Pjesnik vapi za snažnim ličnostima na hrvatskoj kulturnoj sceni, a takvima smatra Starčevića, Harambašića, Kumičića, Kovačića i Kranjčevića. Ostale većinom drži mlitavcima koji samo tragaju za vlastitim interesom bez iskrene ljubavi prema domovini i narodu. Iz tog stava proizlazi Matoševa borba protiv gluposti koja je prisutna u Hrvatskoj⁸³.

Osnovni su motivi Matoševe domoljubne lirike tuga i bol zbog porobljenosti domovine, gorčina premanjezinim izdajnicima, prijezir prema prodanim dušama, osjećaj usamljenosti i odbačenosti, čežnja da se upoznaju prave vrijednosti, naglase duhovne vertikale, a ironijski kritiziraju ravnodušnost i nemar te obraćanje prošlosti ne bi li se na njenim junačkim djelima našle snage i energije za sadašnjost. Karakteristika je Matoševe domoljubne lirike njezina individualnost i kolektivnost. Ona je izraz Matoševe i narodne sudbine koja je teška i zamršena⁸⁴. „Snaga je Matoševe domoljubne lirike što on smatra domovinu simbolom narodnog zajedništva, a borbu za njezinu duhovnu ljepotu i političku slobodu smatra moralnom dužnošću svakog građanina“⁸⁵. Literatura je o Matoševoj lirici iznimno bogata, a njegovu domoljubnu liriku možemo najbolje razumijeti putem interpretacija Mladena Dorkina u knjizi *Lirika na razmeđu stoljeća* iz 1996., zatim iz iste godine knjiga Zorana Kravara, čija je suautorica Dubravka Oraić-Tolić, a nosi naslov *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*.

⁸³Prema: Dorkin, M., *Lirika na razmeđu stoljeća*, 1996., str. 30.

⁸⁴Isto, str. 31.

⁸⁵Isto, str. 31.

Dubravka Oraić-Tolić je priredila knjigu *Čitanja Matoša* (2013.) u kojoj također donosi interpretacije njegove rodoljubne lirike. Miroslav je Šicel objavio 1996. godine knjigu *Matoš*, a Venko Andonovski 2005. godine knjigu *Matoševa zvona*. O Matošu su također pisali i Ivo Frangešu knjizi *Matoš, Vidrić, Krleža* iz 1974. godine, Jure Kaštelan u knjizi *Studije, ogledi* iz 2000. godine te Dubravko Jelčić u knjizi *Matoš* iz 2006. godine. Krešimir se Nemeć također bavio njegovom rodoljubnom lirikom u svojoj knjizi *Povijest hrvatske književnosti: Moderna*. Pjesme koje ćemo analizirati preuzete su iz zbirke pjesama Antun Gustav Matoš, *Izabrane pjesme*, koja je izdana 1990., a uredio ju je Nedjeljko Mihanović.

Sljedeće poglavlje razjasnit će nam način na koji Matoš tvori predodžbu zavičajnog pejzaža u svojoj domoljubnoj lirici.

5.2. Predodžbe Hrvatske kao zavičajnog pejzaža

Predodžbe Hrvatske kao zavičajnog pejzaža odnose se na Matoševe autopredodžbe hrvatskog pejzaža koji prikazuje kao svoj zavičaj. U ovom paragrafu istraživat ćemo image krajolika, ali i slavni ličnosti koje Matoš spominje budući da je u njegovim pjesmama prisutna historizacija krajolika. Cilj je ovog poglavlja doći do odgovora kako se ti imagami uklapaju u tezu o Matoševom pripadanju imaginariju nostalgичnog hrvatstva.

*Struktura je Matoševih kulturnih etnolika načelno ista: 1. to je narativ o iznimnim prostornim i kulturnim vrijednostima zapisanim u krajoliku i njihovoj simboličnoj važnosti za nacionalni identitet (ljepota prirode, stari dvorci i gradovi, uspomene na kraljevske i banske institucije, slavne bitke i porazi, nacionalni heroji, nacionalni karakter, imena zaslužnih ljudi u politici i kulturi, odabrani književni citati), 2. taj je narativ ispričan u kontrastu s nepodnošljivom političkom i društvenom sadašnjošću onodobne Hrvatske (strano gospodstvo, kapitalističko izrabljivanje, iseljavanje u Ameriku, ugroženost jezika, kulturno propadanje) i 3. funkcija je takvih narativa dvojaka: oni su konstitutivni element u ideološkoj konstrukciji nacije i, zajedno s prirodnim etnolicima, vrhunski oblik njezine estetske reprezentacije*⁸⁶.

Matoš je zamišljao dva tipa prirodnoga etnolika: zavičajni i domovinski. Zavičajni je etnolik poetska slika osobnoga zavičaja kao domovine. Kao osobni zavičaj prirodni je etnolik

⁸⁶Isto., str. 292.

narativ o jedinstvu pojedinca i prirode, a kao kolektivna domovina narativ je o jedinstvu naroda i zemlje⁸⁷.

Prirodni etnolici najdublji su sloj Matoševe koncepcije nacije: (...) "identifikacijska točka u kojoj se sabire i iz koje izvire Matoševa osobna nacionalna ideologija i estetska imagologija"⁸⁸.

*Oni su s jedne strane dio Matoševe demokratski obojene koncepcije političke nacije i emancipacijskoga nacionalizma 'potlačenog' naroda na izdisaju Habsburške Monarhije, koji tada, a ni dugo nakon toga, nije ostvario svoj državni 'san'. S druge strane, to su vrhunske modernističke estetske strukture u kojima je Matoš nacionalnu ideologiju preveo u estetsku imagologiju, politiku u poetiku, novinarstvo u artizam, nacionalne interese u bezinteresno svidanje, koncepciju nacije u njezine estetske reprezentacije*⁸⁹.

U pjesmi Domovini iz tuđine vidljiva je Matoševa vezanost za hrvatski krajolik i njegova želja da zauvijek ostane povezan sa svojom zemljom. Matoš smatra da je čovjek potpuno ostvaren samo ako je povezan sa svojim rodnim krajem⁹⁰. Ovdje Matoš koristi motive polja, dolina humaka i gora te vinograda kako bi opisao hrvatski krajolik. Takvi motivi pri opisima krajolika bili su prisutni i u Šeninim tekstovima.

*Zbogom da ste, polja i doline,
Župni humci i vrletne gore,
Guste šume, grozdni vinogradi!
Zbogom i ti, Jadrijansko more!
Bože! Kad će moje žedne grudi
Napiti se zraka hrvatskoga?!*

(Matoš, Domovini iz tuđine, *Izabrane pjesme*, str. 142)

Pjesma Kod kuće prva je Matoševa objavljena pjesma na štokavskome narječju i ujedno lirska inauguracija teme krajolika kao etnolika. Riječ je (...) „impresionističko-simbolističkoj strukturi neoromantične inspiracije koja u poenti završava zvukovnom igrom i citatnošću“⁹¹.

⁸⁷Isto, str. 293.

⁸⁸Isto, str. 293.

⁸⁹Isto, str. 297.

⁹⁰Isto, str. 289.

⁹¹Isto, str. 321.

*Duša moja čaroban je kraj,
Gdje jablan čuva gnijezda plemića,
Gdje vjetar nosi lipe miris žut
I blage pjesme predvečernji sjaj.*

*Polje, žubor, brežuljak i gaj
Od tajne boli ko da vječno pate,
Jer tu se rodi Kovačić i Gaj,
Taj krasni kraj je Gupčev zavičaj
I krvav uzdisaj.*

*Propali dvori- ko mjesec po danu!
Stid ih što ih ostavio sin
Oršića hrabrih, starih Keglevića,
A kroz dvorski bršljan, rezedu i krin
Ceri se Jevrejini.*

*Duša naša zagorski je kraj,
Gdje jadnik kmet se muči zemljom starom
Uz pjesmu tica, kosaca i zvona.
O, monotona naša zvona bona,
Kroz vaše psalme šapće vasiona:
Harum- farum- larum- hedervarum-
Reliquiae reliquiarum! (Matoš, Kod kuće, Izabrane pjesme, str. 58)*

Ova pjesma protkana je aluzijama na povijesna zbivanja. Iz nje je vidljiva Matoševa povezanost sa hrvatskim krajolikom. Pjesma obiluje sinestezijama i arkadijskim ugođajem, ali i suosjećanjem za muke naroda. „Matoš se igra stereotipima, latinskim toposom u ostacima hrvatske državnosti iz doba narodnih kraljeva prije hrvatsko-ugarske nagodbe (1102.)“⁹².

U uvodu pjesme dana je definicija

*(...) krajolika kao jedinstva čovjeka i prirode („Duša moja čaroban je kraj“),
središnji dio kontrastira idiličnu prirodu i slavnu prošlost; polje, žubor, brežuljak*

⁹²Šicel, M., Matoš, 1966., str. 61.

i gaj nasuprot „gnijezda plemića“ Gubec, Gaj i Kovačić. Također se u kontrastu nalazi i tuđe gospodstvo s nacionalnim propadanjem („propali dvori“, „ostavio ih sin“, „ceri se Jevrejin“⁹³.

U pjesmi je prisutan imagem Hrvatske kao propalih dvora čime pjesnik aludira na teško političko stanje u potlačenoj domovini. Himničke, melodiozne, tople, a ujedno i tragične, beznadne stihove svojoj rođenoj zemlji i njezinom čovjeku kao u ovoj pjesmi Kod kuće, mogao je napisati samo čovjek koji poznaje Verlaineovu glazbu, Baudelaireovu poetiku. Pjesma je vesela po ljepoti prirode, a tužna po teškim socijalnim i nacionalnim nedaćama. Matoš je opsjednut Hrvatskom i njezinom teškom političkom stvarnošću⁹⁴.

U Matoševoj pjesmi U travi, izmjenjuju se osjetilni dojmovi koji dopiru iz krajolika u kojem pjesnik doživljava smiraj. Idilični krajolik postaje personificirana metonimija Hrvatske koja „cjelovom ladanja“ „mrsi kosu“ lirskoga subjekta te on u susretu s prirodom doživljava smirenje („Vjetar hladi umireno čelo“). Ideja o zavičajnom etnoliku, utjelovila se u slobodnim nizovima motiva krajolika⁹⁵.

*Živa zvijezda s vedrog neba, ševa,
Truni biser pjesme prašnim putima,
Žito šušti, bijeli oblak snijeva,
Kukci zuje među cvijetima žutima.*

*U daljini, među granjem, selo
Pružna molbu tornja k nebu skrušeno,
Vjetar hladi uznojeno čelo
I na plotu vitla rublje sušeno.*

*Kukovača, majskog grma dika,
Diše mlijekom ženske puti i ljubavi.
Tamo iza srebrenog vrbika,
Blizu mlina, pjeva slavić ubavi.*

*Hrvatska, oj to su tvoji glasi,
Čežnje tuđinskoga moga stradanja:*

⁹³Isto., str. 322.

⁹⁴Prema: Dorkin, M., nav. dj., 1996., str. 48.

⁹⁵Prema istom, str. 298.

*Tuđi vjetar ledio mi vlasi,
Sad ih mrsi cjelov tvoga ladanja!*

*Među granjem, u daljini, selo
Diže k suncu uzdah tornja skrušeno,
Vjetar hladi umireno čelo
I u zraku vitla rublje sušeno. (Matoš, U travi, Izabrane pjesme, str. 21)*

Motivi kukaca, žita, cvijeća i osušenog rublja opisuju krajolik, ali ujedno i domovinu jer su to „njeni glasi“. Pjesnik kontrastira idilične slike krajolika, svoje stradanje i osobnu tugu. Sljedeća pjesma, pod naslovom Tuga vidika otkriva vječiti sklad čovjeka i krajolika prisutan u Matoševoj poeziji⁹⁶. Ovdje je prisutan imagem doma koji smo analizirali i u Šenoinim tekstovima, te crno-bijele slike lijepog krajolika opisanog motivom humka na kojem stoji drvena kapela i zemlje koja čeka pad.

*Na humku iznad starog sela
U sjeni mir i vječni hlad,
Uz lipu drvena kapela
S vidikom čak na grad.*

*Ko materina prsa bijela
To brdo blažilo bi jad,
Da naokolo zemlja cijela
Ne čeka sraman pad.*

*Tišina ima gdje se čuje
Što genij domovine snuje,
No nema više nas!*

*Gdje glasnije ti srce kuca,
Oj, dome naš, tu naše puca
Tvoj razbirući glas! (Matoš, Tuga vidika, Izabrane pjesme, str. 108)*

Iz svega gore navedenoga možemo izvući predodžbu da je hrvatski krajolik idiličan, ispunjen humcima, gorama, klasjem i pjesmom što je bilo prisutno i u Šenoinim tekstovima.

⁹⁶Prema istom, str. 49.

Možemo izvući i predodžbu da je Hrvatska zavičaj Gupca, Gaja, Keglevića, Oršića, ... Također, pjesnik imaginira Hrvatsku kao zemlju koja čeka sramotan pad i tako tvori crno-bijele slike ljepote krajolika i mračne sadašnjosti. Prisutna je i predodžba Hrvatske kao milog zavičaja s kojim je pjesnik osobito povezan, budući da je proveo dio života u tuđini. Najznačajniji imagemi su imagemi domovine kao doma, domovine kao idiličnog krajolika koji je prirodno lijep, ali i ispunjen slavnim prošlošću. Tim imagemima Matoš tvori stereotipne iskaze o ljepoti domovine i njejoj slavnoj prošlosti, ali na svoj osobit način jer prikazuje i tužnu sudbinu zemlje koja trenutno pati zbog nepovoljnih političkih okolnosti što opisuje imagemom propalih dvora. Ovi iskazi podržavaju imaginarij nostalgичnog hrvatstva jer je u prvom planu hrvatstvo i ljepota hrvatskog zavičaja, a pjesnik spominje i slavne hrvatske ličnosti što je obilježje ovog imaginarija⁹⁷.

Prikazivanje žene kao domovine imagem je koji smo uočili u domoljubnim pjesmama Augusta Šenoje, a prisutan je i kod Matoša. U sljedećem paragrafu ćemo pojasniti kako Matoš tvori taj imagem.

5.3. Predodžbe Hrvatske kao žene

Predodžbe Hrvatske kao žene bile su prisutne i u Šenojinim stihovima, a odnose se na tvorbu imagama domovine kao žene. Cilj nam je otkriti kako Matoš tvori taj imagem u svom rodoljubnom pjesništvu i kako se on uklapa u imaginarij nostalgичnog hrvatstva.

Prikazivanje žene kao domovine duboko je prisutna alegorija u Matoševu pjesništvu, to nam pokazuju pjesme: 1909., Gospa Marija i Pri svetom kralju. Znamenitom izrekom koju je ban Ivan Erdody izrekao na zajedničkom Hrvatsko-ugarskom saboru u Budimu 1790. godine, Matoš poentira sonet Pri svetom kralju, koji je domoljubna alegorija u kojoj žena – domovina dolazi u zagrebačku katedralu na grob bana Tome Erdödyja, sudionika u pobjedi nad Osmanovcima pod Siskom (1593. godine). U posljednjoj tercini „kip“ Tome Erdödyja izgovara majci – Hrvatskoj izreku svoga dva stoljeća mlađega pretka za koju kao stariji ban nije mogao znati⁹⁸.

*U katedralu, kad su teške noći,
Na banov grob zna neka žena doći
S teškim križem cijele nacije,*

A kip joj veli: Majko, audiant reges:

⁹⁷Prema: Oraić- Tolić, D., Kulcszar, Szabo, E., nav.dj., 36-37.

⁹⁸Prema: Oraić- Tolić, D. nav.dj., str. 306.

Regnum, regno non praescribit leges,

I dok je srca bit će i Kroacije!

(Matoš, Pri svetom kralju, *Izabrane pjesme*, str. 16)

U pjesmi *Pri svetom kralju* naglasit ćemo ženu, majku kao simbol Hrvatske, ovdje u katedrali sv. Stjepana s njenim nevoljama, mukama i stradavanjima, kako Matoš kaže „s teškim križem cijele nacije“⁹⁹. Križ je ovdje simbol patnje hrvatskog naroda. Također su prisutni motivi banova groba što je obilježje imaginarija nostalgичnog hrvatstva. Motiv srca ovdje je metafora domoljublja. Matoševu metaforiku nacije čine slike žene – domovine. „Utemeljiteljska slika modernog nacionalizma je rodna alegorija o buđenju. Majka – domovina budi usnule sinove ili moderni muškarci/intelektualci bude usnule ljepoticu – domovinu (odatle termin budnice za preporodne pjesme)“¹⁰⁰. Matoševe slike žene – domovine dio su središnje metaforičke strukture modernoga muškoga domoljubnoga govora, i prevođenje ideološkog svjetonazora u estetske činjenice. Bitno je naglasiti da je značajka Matoševe rodne poetike zamišljanje žene – nacije u svim biološkim dobima i društvenim oblicima, od djevojke i majke do ljubavnice i starice. Taj široki raspon omogućio je Matošu da razvije bogatu rodnu alegoriju nacije. Ipak, osnovni simbol Matoševe ideje nacije je lik majke – domovine¹⁰¹.

Matošev sonet 1909. alegorija je o obješenoj ženi – domovini koja se u posljednjem trostihu imenuje kao Hrvatska. Pjesma je građena na kontrastu između ružnoga i opasnoga mjesta („Ubijstva mjesto, tamno kao blud“) i neobične žene koja je istodobno i seljanka i građanka s prisnim licempjesnikove „mame“ i očima „neke krasne dame“. Politička je tema obrađena estetski od alegorije obješene domovine seljanke – žene – dame do sarkazma („Na lijepo mjesto zaveo me put!“), od semantičkog obrata u kojemu očajni lirski subjekt sam skače „u kobnu rupu“ do zvukovne igre¹⁰².

Na vješalima. Suha kao prut.

Na uzničkome zidu. Zidu srama.

Pod njome crna zločinačka jama,

Ubijstva mjesto, tamno kao blud.

Ja vidjeh negdje ladanjski taj skut,

⁹⁹Prema: Dorkin, M., nav.dj. str. 40- 41.

¹⁰⁰Oraić- Tolić, D., nav.dj., str. 312.

¹⁰¹Prema istom, str. 312- 313.

¹⁰²Prema istom, str. 317- 318.

*Jer takvo lice ima moja mama,
A slične oči neka krasna dama:
Na lijepo mjesto zaveo me put!*

*I mjesto nje u kobnu rupu skočih
I krvavim si njenim znojem smočih
Moj drski obraz kao suzama.*

*Jer Hrvatsku mi moju objesiše,
Ko lopova, dok njeno ime briše,*

Za volju ne znam kome, žbir u uzama! (Matoš, 1909., *Izabrane pjesme*, str. 11)

Temu majke u cjelini je posvećena posthumno objavljena pjesma Gospa Marija. Pjesmu možemo podijeliti na dva dijela: prvih šest stihova posvećeno je konkretnoj osobi, Matoševoj majci Mariji, a posljednja dva dvostiha naciji – Kroaciji.

*Ima jedna mala gospa Marija,
Što sve mi draža biva što je starija.*

*Jer ona me je prvog trudno rodila,
Za ručicu me slabu prva vodila.*

*Prva me na ovom svijetu volila,
Prva se za mene Bogu molila,*

*Kupala me suzom, Bog joj platio,
Anđeo joj suzom suzu vratio.*

*Dojila me mlijekom svoje ljubavi,
Učila me ovaj jezik ubavi,*

*Kojim ću i onda slatko tepati,
Kada ću za plotom možda krepati.*

Samo tebe volim, draga nacijo,

Samo tebi služim, oj, Kroacijo.

*Što si duša, jezik, majka, a ne znamen,
Za te živim, samo za te, amen!*

(Matoš, Gospa Marija, *Izabrane pjesme*, str. 120)

„Njezina estetska osebnost sastoji se u razvijanju teme majke od konkretnog adresata prema simboličnom konstrukt. Vidljiv je semantički kontrast visokoga/ svetoga (majka – jezik – nacija) i niskoga/ profanoga (sin lotalica koji će „za plotom možda krepati“)¹⁰³. Nacionalni imaginarij Matoš u ovoj pjesmi tvori motivima duše, majke i jezika. U pjesmi *Per pedes apostolorum* prisutan je mitologem Vile kao simbola domovine i hrvatske tradicije. Taj mitologem je različit od prikaza domovine kao majke ili žene koji je prisutan u prethodnim stihovima.

*I "stara kuća" traži nove slave,
Novog vazma mutnim nebom znak;
Obuzme ga sanak blag i lak,
A Vila klekne pored lude glave.*

*O spavaj, reče, nado moga roda,
Na rodnoj grudi jačaj se, okrijepi,
I čekaj novo svijetlo, čekaj i ne strepi!*

(Matoš, *Per pedes apostolorum*, *Izabrane pjesme*, str. 32)

Iz prethodnih stihova možemo izvući predodžbe Hrvatske kao majke koja dolazi na banov grob sa teškim križem nacije, zatim žene koja je obješena na zid srama i suha kao prut, i predodžbu domovine kao pjesnikove majke. Sve te predodžbe ukazuju nam na pjesnikovu vezanost za domovinu, ali i na tešku političku situaciju u zemlji koju pjesnik prikazuje. Hrvatsku prikazuje kao potlačenu zemlju. Najvažniji imagemi ovdje imagemi su domovine kao žene i kao majke, a podržavaju imaginarij nostalgичnog hrvatstva jer pjesnik u prvi plan stavlja Hrvatsku kao svoju domovinu koja zaslužuje biti slobodna i neovisna. Spomenuli smo i mitologem Vile kao nacije i simbola hrvatske tradicije u Matoševom nacionalnom imaginariju.

¹⁰³Oraić- Tolić, D., nav.dj. str. 314- 316.

5.4. Predodžbe Hrvatske kao odraz povijesnih zbivanja

Predodžbe Hrvatske kao odraz povijesnih zbivanja odnose se na Matoševe autopredodžbe Hrvatske prošlosti koje on tvori u korpusu svojih rodoljubnih pjesama, a na temelju kojih čitatelj stvara književnu predodžbu o hrvatskoj nacionalnoj prošlosti i ličnostima koje su je oblikovale. Imagemi koje ćemo istraživati u ovom paragrafu bit će imagem domovine kao doma, hrvatskog roda i slavnih ličnosti koje pjesnik oblikuje u pjesmama.

Antun je Gustav Matoš bio vojni bjegunac te je boravio u Beogradu i Parizu. U Beogradu je napisao pjesmu 19. svibanj 1907. Istoga je dana u Zagrebu objavljena posveta Sveučilišne zastave, a ta činjenica je važna za razumijevanje konteksta pjesme¹⁰⁴.

*Ko Petrarka Loru jutros sam te snio
U okviru drevnom pobožnog portala,
Zastava ti đaćka iznad glave sjala,
O, to nije sanak, ludi sanak bio!*

*Prognanik, u pučkoj rulji sam se skrio,
Suza mi je krišom na rukave pala,
Kad su grička zvona od sreće zaplakala
I studentski barjak s kalpakom se vio.*

*Ti u crkvi, ja — ko prosjak kunjah vani,
Jer me svaki pandur mogo uhvatiti.
Ko četrdes'tosme grozni su nam dani!*

*Slobodan je Hrvat sve to teže biti,
Zato tužan lunja tuđim tlom bez puta,
Kao zvuk od zvona kad kroz šumu luta.*

(Matoš, 19. svibnja 1907., *Izabrane pjesme*, str. 31)

Ovdje Matoš povezuje ljubav prema ženi i prema domovini u kojoj vlada teška stvarnost. Prisutne su i slike njegova prognaničkog iskustva i vidljiv je njegov osjećaj odbačenosti iz

¹⁰⁴Prema: Andonovski, V., *Matoševa zvona*, 2005., str. 108.

domovine¹⁰⁵. Matoš ovdje imaginarij domovine tvori slikom domovine kao žene u okviru drevnog portala. Spominje i motiv gričkih zvona koja plaču od sreće. Grička zvona su simbol zagrebačke prijestolnice. Godine 1907. napisao je Matoš i jednu od rijetkih pjesama *Per pedes apostolarum*.

*Pod mirom lipe, u idili travi
Leži grabancijaš, stari, slavni đak,
Uokolo stego duše strah i mrak,
A mjesec priča selu bajke plave.*

*I "stara kuća" traži nove slave,
Novog vazma mutnim nebom znak;
Obuzme ga sanak blag i lak,
A Vila klekne pored lude glave.*

*O spavaj, reče, nado moga roda,
Na rodnoj grudi jačaj se, okrijepi,
I čekaj novo svijetlo, čekaj i ne strepi!*

*Već sa brda pjeva crvena sloboda,
A divne vode, Jadran, Drava, Una,
U krvi plamte... Ustaj! Sunce! Buna!*

(Matoš, *Per pedes apostolorum*, *Izabrane pjesme*, str. 32)

Mogli bismo reći da je ovdje vidljiv Matošev pozitivan odnos prema hrvatskom domoljubnom pjesništvu 19. stoljeća. Pjesma je mješavina arhaizama i modernističkih crta. Grabancijaš se nada novom Uskrsu (Vazmu), viziju slobode došaptava mu mitsko biće (vila) koju kao alegoriju nacije poznajemo već iz lirike 19. stoljeća, a primijetili smo je i kod Šenoe¹⁰⁶. Prisutni su motivi idiličnog krajolika koji su u kontrastu sa umorom i tugom u pjesnikovoj duši. U pjesmi 1909. lirski subjekt otkriva u prvom retku posljednje strofe prizor obješene žene na kaznioničkom stratištu. To valja shvatiti kao alegoriju nesretnoga političkog stanja Hrvatske oko početka stoljeća. Vjerojatno je tako prostor stratišta alegorija za političko okružje Hrvatske, to jest Austro-Ugarska Kraljevina, a „žbir u uzama“ personifikacija

¹⁰⁵Prema istom., str. 109.

¹⁰⁶Prema: Kravar, Z. Ovostrana eshatologija. U: Batušić, Nikola; Kravar, Zoran; Žmegač, Viktor. *Književni protusvjetovi*, 2001., str. 205.

protuhrvatske politike Beču ili Pešti, dok pjesnik u liku lirskog subjekta preuzima zlu sudbinu domovine¹⁰⁷. U pjesmi Stara pjesma (1909.), Matoš poetizira karakter svojih suvremenika:

*O, ta uska varoš, o, ti uski ljudi,
O, taj puk što dnevno veći slijepac biva,
O. te šuplje glave, o, te šuplje grudi,
Pa ta svakidašnja glupa perspektiva!*

(Matoš, Stara pjesma, *Izabrane pjesme*, str. 45)

I u pjesmi Grički dijalog (1909.), koja je pisana u kontrastu dijalekta i standardnoga jezika, dijaloga i lirskoga govora, prikazano je teško političko i gospodarsko stanje u postnagodbenoj Hrvatskoj. Vidljiva je egzistencijalna ugroženost nacije i svakodnevnih likova. „Blagi se humor pojavljuje u poenti soneta gdje se bračni par nakon razgovora o politici nalazi na počinku“.¹⁰⁸ Bara i japica metonimijesu za hrvatski narod koji mora šutjeti i miriti se s političkom situacijom u kojoj Hrvatsku guraju u uzde Pešte.

*Čuju, gospon, zakaj nečuju
Naši ludi bit za bana zdigani,
Zakaj naši novci drugom tečeju?
-Čkomi, Bara, nismo dostprefrigani!*

*Dragi gospon, naj mi rečeju,
Zakaj naši ludi jesu cigani,
Zakaj v Peštu našu zemlu vlečeju?
-Čkomi, Bara, čkomi, mi smo frigani!*

*A po nebu čudnim slovima
Oblacima jesen govori.
Teče veče tihim snovima.*

*Prestaše već stari dobri govori
U susjednoj kući, samo viri kapica
Gdje već spava Bara i japica.¹⁰⁹*

¹⁰⁷Prema: Kravar, Z., Oraić- Tolić, D., nav.dj., str. 41.

¹⁰⁸Oraić- Tolić, D., nav.dj., str. 302.

¹⁰⁹Isto, str., 303.

Sonet Epitaf bez trofeja domoljubna je pjesma u cjelini posvećena nacionalnim herojima Rakovičke bune Eugenu Kvaterniku i Vjekoslavu Bachu:

*Tu leži Div, Naš stid i sram,
Što bješe kriv
Jer bješe Sam.
Taj Soko siv,
Svog doma plam,
I sad je živ
I Vođa nam.*

*U jarku trune poput crkle strvi-
On što nekim bješe Eugen Prvi,
Kraljevina i Sloboda naša,*

*A kraj njega cvili ljuta rana,
Buntovnička, zla, neoplakana,
Na surci Bacha, đaka Grabancijaša.*

(Matoš, Epitaf bez trofeja, *Izabrane pjesme*, str. 72)

Pretpostavlja se da je sonet imao ideološku namjenu jer je objavljen u jeku Matoševe angažiranosti oko pravaške ideje. Tako je politički mit pretvoren u estetsku činjenicu. Kvaternik je dočaran motivima Diva, Sokola i Vođe. Sokol je simbol hrabrosti baš kakav je i Kvaternik. Ovim imagemom Matoš se služio kako bi prikazao sraman odnos Hrvata prema nacionalnim junacima. U pjesmi Čuvar vidljivo je Matoševo suosjećanje s teškom sudbinom domovine. Pas je simbol vjernosti, branilac roda, i to u trenutku kad u narodu nije nitko više jak, kad su svi posrnuli, malaksali, klonuli, posustali od borbe. Pjesma odiše osjećajem gorčine: „ugasio se svaki sjaj, na nebu očajnički znak, vile ostaviše gaj, oltari pusti kunu jalov maj“; zrak je kužan, močvaran, tjeskoban, a „na duši i zemlji zijeva vampir mrak“.

*Kroz nijemu noć tek jedan budan glas
Na lopovića pazi podli trag,
I plašeć tamu brani sveti prag.¹¹⁰*

Predodžbe koje možemo nabrojati nakon provedene analize su: teško političko stanje u Hrvatskoj u kojem je teško biti slobodan Hrvat, predodžba Hrvatske koja čeka bolje dane i

¹¹⁰ Isto., str. 39.

slobodu, potom Hrvati imaginirani kao šuplje glave i slijepci te predodžba Kvaternika i Bacha kao hrabrih boraca za slobodu nacije. Najvažniji su imagemi domovine kao doma i svetog praga. To imaginiranje domovine kao svetog mjesta bilo je prisutno i u Šenoininim pjesmama. Imagem Hrvata pjesnik tvori motivima šupljih glava u kojima vlada glupa perspektiva. Ideju slobode koju zagovara, Matoš gradi antitetičnim motivima jer lik Kvaternika pjesnik imaginira epitetima stida i srama, iako je to hrabri vođa Rakovačke bune. Imagem Hrvata pjesnik ne tvori motivima hrabrosti i junaštva već šupljih glava i pokornika Pešti, a u takvom ambijentu je teško biti slobodan Hrvat. Zato treba bježati u tuđinu. Ove pjesme podržavaju imaginarij nostalgичnog hrvatstva jer je ono u prvom planu, kao i hrvatska borba za slobodu, a u svrhu toga pjesnik spominje i slavnog Kvaternika i Bacha. U ideološkom smislu izražena je ideja da Hrvatska treba postati samostalna država, odvojena od Beča i Pešte.

Matoš u svojim pjesmama tvori stereotipizirajuće iskaze o ljepoti hrvatskog krajolika, putem motiva polja i dolina, vrletnih gora, vinograda i šuma te o čarobnom zagorskom kraju, o Hrvatima koji nose svoju domovinu u srcu i žive za njenu slobodu. Stereotipizirajući iskaz koji je prisutan kod Matoša je prikaz domovine kao majke te doma za čiju su slobodu ginuli Frankopani i borili se Rački i Bakač-ban.

6. ZAKLJUČAK

August Šenoa i Antun Gustav Matoš bili su široko obrazovani ljudi, eruditi, a njihova erudicija očituje se i u njihovom domoljubnom pjesništvu. Stoga je ova tema vrlo zahvalna za primjenu imagoloških perspektiva koje se uglavnom odnose na autopredodžbe vlastite domovine i nacije. U radu smo nastojali predočiti teške vremenske okolnosti u kojima su Šenoa i Matoš stvarali, što je vrlo važno jer imagologija nalaže da se autopredodžbe promatra u širem književnopovijesnom kontekstu kako bismo ih lakše razumjeli. Primjena imagoloških postavki na poetski opus hrvatskih književnika nije do kraja istražena mogućnost u suvremenom čitanju. Istraživanjem autopredodžaba u korpusu koji čine Šenoine pjesme: Kalifornijsko vino – hrvatsko zlato (*Naše gore list*, 1862.), Hrvatskome sinu (*Naše gore list*, 1863.), Zagreb (*Naše gore list*, 1864.), Na Ozlju gradu (*Vijenac*, 1872.), Zagrebu (*Vijenac*, 1872.), Hrvatska pjesma (*Vijenac*, 1873.), Budi svoj (*Vijenac*, 1874.), Pjev hrvatskih đaka (*Vijenac*, 1874.), Pozdrav Dubrovniku (*Vijenac i Obzor*, 1875.) i Tri riječi (*Smilje*, 1876.) te Matoševe: Domovini iz tuđine (*Posthumno*, 1894.), Kod kuće (izvan *Knjige pjesama*, 1905.), Per pedes apostolorum (*Knjiga pjesama*, 1907.), 19. svibnja, 1907. (*Knjiga pjesama*, 1907.), U travi (*Knjiga pjesama*, 1909.), Pri svetom kralju (*Knjiga pjesama*, 1909.), 1909. (*Knjiga pjesama*, 1909.), Stara pjesma (*Knjiga pjesama*, 1909.), Grički dijalog (izvan *Knjige pjesama*, 1909.), Epitaf bez trofeja (izvan *Knjige pjesama*, 1911.), Čuvar (izvan *Knjige pjesama*, 1913.), Tuga vidika (*Posthumno*, 1914.) i Gospa Marija (*Posthumno*, 1923.) došli smo do zaključka da i Šenoa i Matoš dominantno ostaju u okviru stereotipnih predodžaba imaginarija nostalgичnog hrvatstva jer taj imaginarij obilježava opis slavni toposa i ličnosti iz hrvatske prošlosti, što je, uz druge elemente istoga, prisutno u svim Šeninim tekstovima, iz djela opusa koji smo obrađivali.

Turbulentna povijesna zbivanja u kojima smo se morali boriti za svoj jezik i slobodu uvjetovala su nastanak stereotipnih predodžaba o domovini u našoj književnosti što je služilo održavanju nacionalnog duha i gradnji kolektivnog identiteta. To su stereotipne predodžbe o prirodnoj ljepoti domovine kao zavičaja, njezine snage, slavne prošlosti i narodne sloge te domovine kao majke, prisutne kod obojice pjesnika. Stereotipnim motivima domovine kao svetog tla i ostavštine pradjedova, sinjeg mora, predivnih gora i humaka poigravaju se i Šenoa i Matoš. Kod obojice nacionalno ime nosi osobni, ali i kolektivni pečat. Iz slika hrvatskih povijesnih zbivanja, obojica crpe snagu za budućnost, ali i osnažuju hrvatski puk. Središnji je imagem, i u Šeninim i u Matoševim domoljubnim pjesmama, povezanost čovjeka s krajolikom kao i povijesnim zbivanjima koja su se na njegovom tlu odvijala. Osjeća se kod

obojice izuzetna prisnost s hrvatskim krajolikom, a i kod jednog i kod drugog je prisutna historizacija prirode.

Obojica dočaravaju krajolik spominjući slavne ličnosti koje su se na tom tlu borile za slobodu domovine. Takvo oblikovanje nacionalnog imaginarija doprinosi ideologijskom iščitavanju pjesama jer Šenoa time naglašava ideju zajedništva i bratstva u borbi za slobodu, a Matoš pravaštvo kojem je naklonjen budući da poetskim slikama tvori viziju Hrvatske koja treba biti nezavisna, a ne u uzdama Beča i Pešte. Obojica pjesnika koriste alegoriju u prikazu domovine. Kod Šenoe imagem domovine – majke ispunjen je pozitivnim aluzijama i toplinom, dok Matoš domovinu vidi kao majku i ženu, ali na zidu srama i vješalima, suhu kao prut, što kod Šenoe nismo primjetili pa možemo reći da se radi o suprotnom ostvarenju imagama jer nosi pečat crnila i patnje. Taj imagem žene – majke je prisutan u njihovom pjesništvu kako bi se naglasila duboka povezanost s domovinom. Zagreb je središnji imagem njihova rodoljubna stvaralaštva. Obojica ga tvore motivima njegove ljepote opisujući njegove humke, brda i doline, ali i spominjući njegovu slavnu prošlost i važnost za hrvatski puk i domovinu. I u Šeninoj i u Matoševoj imaginaciji, stranci i strani utjecaji su simbol neprijatelja protiv kojih se složno treba boriti kako bi postigli dugo željenu slobodu. Kod obojice pjesnika prisutan je imagem zemlje kao domovine, ali i zemlje u smislu njezinoga bogatstva i obdarenosti ljepotom. U nacionalnom imaginiranju, Šenoa više naglašava snagu domovine i njenog puka u borbi za opstanak, a Matoš naglašava potlačenost hrvatskog puka. Šenoa imagem hrvatskog puka tvori idiličnim opsim bratstva, dok Matoš naglašava licemjerje među Hrvatima pa je i to suprotni ostvaraj istog imagama.

Zaključujemo da je kod Šenoe prisutan prvenstveno imagem domovine kao majke, a kod Matoša i kao žene i kao majke. Imagem Hrvata kod Matoša nosi pečat gorčine zbog licemjerja koje vlada u narodu, dok Šenoa u nacionalnom imaginiranju više naglašava bratstvo, iako spominje i neslogu. U Šenoinom korpusu tekstova više je prisutno oslanjanje na usmenu tradiciju i imaginarij ilirskog razdoblja, dok je kod Matoša lirski opus na estetski višoj razini. Prilikom imaginiranja Hrvatske, Matoš koristi imagem propalih dvora, što nije bilo prisutno u Šeninoj lirici. Ideja slobode prisutna je u rodoljubnom stvaralaštvu obojice pjesnika, ali Matoš prikazuje i vlastito iskustvo teškog dostizanja slobode izražavanja mišljenja, dok Šenoa više naglašava duh zajedništva u borbi za slobodu. U imaginiranju krajolika, kod Matoša se u lirskom opusu osjeća iskustvo pjesnikova boravka u tuđini, a to kod Šenoe nije prisutno. Imagem nacionalnih junaka, kod Šenoe je obilježen idiličnim slikama, dok Matoš prikazuje

sraman odnos Hrvata prema nacionalnim junacima, ironično nazivajući Kvaternika našim stidom i sramom u pjesmi Epitaf bez trofeja.

Šenoini i Matoševi imagemi unutar rodoljubnog pjesništva predstavljaju značajne stereotipne predodžbe o hrvatskoj domovini. Oni su dio njihovoga književnog opusa, ali putem književnih djela djeluju na široku čitateljsku publiku od njihova vremena pa do danas i čuvaju hrvatski nacionalni duh budnim.

7. LITERATURA

- **Andonovski, Venko** (2005.) *Matoševa zvona*. Preveo: Borislav Pavlovski. Zagreb: Matica hrvatska.
- **Barac, Antun** (1926.) *August Šenoa*. Zagreb: Narodna knjižnica.
- **Blažević, Zrinka, Coha, Suzana** (2008.) Zrinski i Frankopani – strategije i modeli heroizacije u književnom diskursu, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, br.1, Zagreb, str. 91-117.
- **Blažina, Boris** (2009.) Uvod u imagologiju. Kako vidimo strane zemlje, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, broj 42., Zagreb, str. 459- 509.

URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=94951

(zadnje gledano 6.10.2016.)

- **Bošković, Stulli, Maja** (1991.) Tradicijsko pričanje u gradu. U: *Pjesme, priče, fantastika*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 48-75.
- **Bratulić, Josip; Damjanović, Stjepan** (1998.) *Mila si nam ti jedina. Hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske pliče do danas*. Zagreb: Alfa.
- **Brešić, Vinko** (2015.) *Hrvatska književnost 19. stoljeća*. Zagreb: Alfa.
- **Dorkin, Mladen** (1996.) *Lirika na razmeđu stoljeća*. Zadar: Zazid.
- **Dorkin, Mladen** (2002.) *Prosudbe o književnosti i knjigama*. Zadar: Grafotehna.
- **Dukić, Davor; Blažević Zrinka; Plejić Poje, Lahorka; Brković, Ivana** (2009.) *Kako vidimo strane zemlje: Uvod u imagologiju*. Predgovor napisao Davor Dukić, Zagreb: Srednja Europa, str. 5-22.

(Radovi: **Dyserinck, Hugo**, O problemu *images* i *mirages* i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti, str. 23-35., **Leerssen, Joep**, Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled, str. 99-119.)

- **Jelčić, Dubravko** (1969.) *Književni lik Augusta Šenoa*, Zagreb: Globus.
- **Jelčić, Dubravko** (1984.) *Šenoa*, Zagreb: Globus.
- **Kaštelan, Jure** (2000.) *Studije, ogledi*. Zagreb: Globus.
- **Klaić, Bratoljub** (2004.) *Rječnik stranih riječi*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- **Kravar, Zoran** (1996.) Matoševa lirika. U: **Kravar, Zoran; Oraić-Tolić, Dubravka**, *Lirika i proza A.G. Matoša*. Zagreb: Školska knjiga., str. 7-48.

- **Kravar, Zoran; Oraić-Tolić Dubravka** (1996.) *Lirika i proza Antuna Gustava Matoša*, Zagreb: Školska knjiga.
- **Kravar, Zoran** (2001.) Ovostrana eshatologija. U: **Batušić, Nikola; Kravar, Zoran; Žmegač, Viktor.** *Književni protusvjetovi*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 205-220.
- **Marks, Ljiljana** (1998.) Usmena tradicija o Zagrebu u Šenoinu djelu, u: *Umjetnost riječi*, I., Zagreb, str. 113-133.
- **Matoš, Antun Gustav** (1990.) *Izabrana djela*, uredio: Nedjeljko Mihanović, Rijeka: Tiskara Rijeka.
- **Nemec, Krešimir** (1994.) *Povijest hrvatskog romana: od početaka do kraja 19. stoljeća*, Zagreb: Školska knjiga.
- **Oraić-Tolić, Dubravka; Kulcsár Szabő, Ernő.** (2006.) *Kuturni stereotipi: Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*. Zagreb: FF press.
- **Oraić-Tolić, Dubravka** (2013.) *Čitanja Matoša*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- **Pavlović, Cvijeta** (2012.) Romantički Hvar Dimitrije Demetra i Augusta Šenoe. U: *Dani hvarskoga kazališta. Hvar – književnost i kazalište*, Zagreb- Split: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Književni krug Split, str. 240-257;
URL: [file:///D:/My%20Documents/Downloads/Cvijeta_Pavlovic%20\(3\).pdf](file:///D:/My%20Documents/Downloads/Cvijeta_Pavlovic%20(3).pdf)
(zadnje gledano 15.10.2016)
- **Šenoa, August** (1882.) *Izabrane pjesme*. Uvod napisao i uredio Franjo Marković. Zagreb: Naklada Matice hrvatske, str. 8-11.
- **Šenoa, August** (1935.) *Šjivari i druge pjesme*. Pogovor napisao i uredio Ljubomir Maraković. Zagreb: Jerolimaska knjižnica, str. 45-46.
- **Šenoa, August** (1951.) *Djela* uredio i Predgovor: August Šenoa napisao Antun Barac. Zagreb: Zora, str. 7-30.
- **Šenoa, August** (1964.) *Članci i feljtoni, pjesme, pripovijetke I.* Predgovor napisao Antun Barac. Zagreb: Zora, str. 32-39.
- **Šenoa, August** (1998.) *Izabrane pjesme*. Pogovor napisao i uredio Vinko Brešić. Zagreb: Matica hrvatska, str. 140-142.
- **Šicel, Miroslav** (1966.) *Matoš*. Zagreb: Panorama.
- **Šicel, Miroslav** (2004.) *Povijest hrvatske književnosti XIX.stoljeća, knjiga I. : Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe*. Zagreb: Naklada Ljevak.

- **Živančević, Milorad; Frangeš, Ivo** (1975.) *Povijest hrvatske književnosti, Knjiga 4, Ilirizam, realizam.* Zagreb: Mladost

Predodžbe Hrvatske u domoljubnoj lirici Augusta Šenoa i Antuna Gustava Matoša

Sažetak

Zadaća je ovog diplomskog rada bila prikazati predodžbe Hrvatske u domoljubnoj lirici Augusta Šenoa i Antuna Gustava Matoša. Trebali smo izdvojiti karakteristične image u Šenoinoj i Matoševoj lirici, u njihovoj podvojenosti između imaginarija utopijskog jugoslavenstva i imaginarija nostalgичnog hrvatstva, a na temelju relevantnog korpusa pjesama tih dvaju pjesnika. U radu su prikazane i književnopovijesne okolnosti koje su bile prisutne u vrijeme kada su ti pjesnici djelovali, a one pomažu u boljem razumijevanju Šenoinih i Matoševih imagera. Analizom pjesama ustanovili smo da Šenoine pjesme najvećim dijelom nose obilježje imaginarija nostalgичnog hrvatstva jer se u njima spominje slavna hrvatska prošlost i povijesne ličnosti, a za Matoševu liriku je karakterističan imaginarij nostalgичnog hrvatstva. Ustanovljeno je da Šenoa i Matoš ostaju u okviru stereotipnih predodžaba Hrvatske.

Ključne riječi: August Šenoa, Antun Gustav Matoš, domoljubna lirika, stereotipne predodžbe Hrvatske, nacionalni imager, imaginarij utopijskog jugoslavenstva, imaginarij nostalgичnog hrvatstva.

Croatian image about August Šenoa and Antun Gustav Matoš patriotic lyrics

Abstract

The aim of this paper was to show Croatian image about August Šenoa and Antun Gustav Matoš patriotic lyrics. We needed to extract characteristic images in Šenoa and Matoš lyrics in their duality between imagination of utopian Yugoslav patriotism and imagination of nostalgic Croatian patriotism, based on the relevant corps of their poems. This paper shows historical and literary circumstances which were present in the lives of the poets, which helps in better understanding Šenoa and Matoš images. Analysis of the poems revealed that for the most part Šenoa's poems have characteristic imagination of nostalgic Croatian patriotism

because it mentions famous Croatian history and famous historical figures, and Matoš's lyrics contains characteristic imagination of nostalgic Croatian patriotism. It is founded that Šenoa and Matoš stay in the frame of Croatian stereotyped images.

Keywords: August Šenoa, Antun Gustav Matoš, patriotic lyrics, Croatian stereotyped images, the national image, imagination of Yugoslav utopian patriotism, imagination of nostalgic Croatian patriotism